HATÁROZÓK ÉS KVANTOROK A MAGYAR MONDATSZERKEZETBEN
A magyar „rugalmas” szórend

SURÁNYI BALÁZS

1. A magyar posztverbális szabad szórend két mai megközelítése

A szabad szórendiség az elsősorban az angol típusú („kötött szórendű”, „konfigurációs”) nyelvek elemzésén keresztül fejlődő generatív nyelvtanmodell számára jelentős kihívásnak számít a kezdetektől fogva.[1] A magyar nyelv épp szabad szórendjének két meghatározó tulajdonsága, illetve azok szerkezeti elemzése révén került először a generatív elmélet látóterébe. E két tulajdonság közül az egyik az ige előtti (preverbális), míg a másik az ige utáni (posztverbális) mezőt érinti. Mára a chomskyánus (transzformációs) generatív irodalomban széles körben elfogadott nézet, hogy a magyar artikulált és hierarchikus preverbális mezővel rendelkezik, melyen belül meghatározott helyük van a különböző operátoroknak (mint pl. a fókusz, a kérdő kifejezések, a tagadás), a monoton növekvő disztributív kvantorkifejezéseknek (l. Szabolcsi (1997); ezekre a továbbiakban csak „kvantorkifejezések”-ként, vagy „Kvantorok”-ként utalok), illetve a topik elemeknek (l. kiváltképp É. Kiss, Horváth, Hunyadi, Kenesei, Marácz és Szabolcsi nyolcvanas évekbeli munkáit). Elsősorban az e tartományon belül előforduló topik és (azonosító) fókusz diskurzusszerepű összetevők helyzetének meghatározottsága okán a magyar mondatnak ezt a részét a „diskurzus-konfigurációs” jelzővel szokás jellemezni: ez a mező hierarchikus szerkezetű („konfigurációs”), és a benne foglalt pozíciók a topik–fókusz diskurzusszerepek, illetve az itt előforduló kvantorok hatóköri értelmezése által meghatározottak.[2] A fentebb idézett generatív szakirodalomban kikristályosodott empirikus általánosítás szerint az ige előtti mezőben megjelenő elemek felszíni szerkezetbeli hierarchikus viszonyai és ugyanezen elemeknek a szemantikai értelmezésbeli hierarchikus viszonyai között izomorfia áll fenn. Az ige előtti szórendi szabadság ilyen értelemben látszólagos: az egyes permutációk más-más nyelvi jelentéssel párosulnak.

A magyar mondat posztverbális részének szerkezeti elemzését illetően azonban a transzformációs generatív iskolán belül a mai napig nincs konszenzus. A nyolcvanas években és a kilencvenes évek első felében kibontakozó komoly vita (l. különösen Bródy,

[1] A szakirodalmi konvenciónak megfelelően a „szabad szórend” kifejezést a „szabad összetevősorrend” szinonímájaként használom. A jelen dolgozat kutatási és a kiadást előkészítő munkálatait az OTKA PD-048454 számú projektumának, valamint a szerző BO/339/07 számú Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatása tette lehetővé. A 3. rész jelen átdolgozott változatát az OTKA NF 73537 pályázatának keretében végzett kutatásaim alapján készítettem. Külön köszönettel tartozom a jelen kötet szerkesztőinek, valamint anoním bírálómnak.

[2] Ez a leírás némileg pontatlan: a topik és fókusz elemeknek nem a diskurzusban betöltött (a prágai iskola „régi” („adott”) vs. „új” státusza) határozza meg őket. A fókusz esetében az (igazságfeltételeket meghatározó, a fókuszált elem alternatíváit is érintő) (logikai) szemantikai „azonosító fókusz” szerep (l. É. Kiss 1998), a topik esetében pedig a mondat által kifejezett predikációban betöltött szerep (ún. „aboutness topic”, l. Strawson 1964, Kuno 1972) a meghatározó. E kettő azonban nem áll teljes korrelációban a „régi” („adott”) ill. „új” fogalmaival.

Maleczki Márta – Németh T. Enikő (szerk.) 2009. *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei* **7**. SZTE. Szeged. 33–66.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

É. Kiss, Horváth, Kenesei, Marácz munkáit) anélkül ült el, hogy nyugvópontra jutott volna. E vitából É. Kiss (1987, 1991, 1994, 2002, 2003) modellje emelkedett ki egyedüli részleteiben kidolgozott és empirikus érvekkel alaposan alátámasztott elemzésként, mely a magyar nyelv mondattanának vizsgálatában máig a legnagyobb hatásúnak bizonyult. E modell szerint a magyar igei kifejezés kiinduló szerkezete lapos, nem konfigurációs (l. (1a,b)-t, ahol a pontozással jelölt helyeken szabad bővítmények illetve további vonzatok állhatnak, szintén szabad sorrendben), s ez adja az ige utáni szabad összetevősorrendet, valamint a kimutatott alany–tárgy aszimmetriahiányokat – köztük az ún. *C kötéselvet* (Chomsky 1981, 1995) érintő alany–tárgy szimmetriát és a posztverbális tartományban álló kvantorkifejezések egymással megegyező hatóköri lehetőségeit.[3] Az elemzés szerint a (például az anaforakötésben) megnyilvánuló alany–tárgy aszimmetriák nem szerkezeti természetűek: a mögöttük álló nyelvtani szabályszerűségek a tematikus szerepek hierarchiájára érzékenyek.

(1) a. $[_{VP}\,[_{V'}\,V \ldots DP_{alany} \ldots DP_{tárgy} \ldots]]$
b. $[_{VP}\,[_{V'}\,V \ldots DP_{tárgy} \ldots DP_{alany} \ldots]]$

A kiinduló adatok, illetve annak bemutatása, hogy a fenti megközelítés miként magyarázza őket, a fent hivatkozott művekben részletesen megtalálhatók – áttekintésükre e helyt nincs módunk.

A magyar mondat posztverbális tartományát elemezve korábbi munkámban (Surányi 2006a, 2006b) egy olyan alternatív megközelítés mellett érveltem, mely szerint (i) a magyar (kiterjesztett) igei csoport (a vP) szerkezete hierarchikus, ahol is – tranzitív ige esetén – az alany feljebb generálódik, mint a tárgy (2a), és (ii) a főnévi argumentumoknak a bázishierarchiából adódó lineáris sorrendtől eltérő permutációit (pl. (1b)) mozgatás hozza létre. Közelebbről az ún. *scrambling* (keveredés) mozgatása egy alacsonyabb argumentumot opcionálisan a magasabb argumentum fölé vihet (2b), ez által hozva létre újabb permutációkat.[4]

[3] Ahhoz, hogy levezethető legyen a tény, hogy a szabad összetevősorrend által jellemzett tartomány egybeesik az ige felszíni pozíciójától jobbra eső mezővel, a következő két további feltételezés egyike szükséges. (i) Az ige a VP-n belül marad mind a neutrális, mind a nem neutrális (tagadást, kérdőszót, fókuszt tartalmazó) mondatok felszíni szerkezetében is. (ii) Azokban a szerkezetekben, melyekben az ige kimozog a VP-ből, valamilyen okból nem állhat VP-kívüli összetevő (pl. határozó) az ige felszíni pozíciója alatt és a VP bal széle fölött (akár adjungált, akár más pozícióban). Ez utóbbi szükséges ahhoz, hogy elkerülhető legyen az a (hamis) predikció, miszerint az érintett régióban álló elemek (ha volnának ilyenek) kötelezően meg kellene, hogy előzzék a VP-n belül helyet foglaló igei argumentumokat és az esetleges adjunktumokat. (i)-nek ellentmondani látszik az igétől jobbra eső elemek együttesét (illetve az őket tartalmazó konstituenst) érintő bizonyos szintaktikai műveletek (pl. ellipszis, koordináció) alkalmazhatósága (l. pl. É. Kiss 2002, Surányi 2009a). Ugyanakkor a (ii)-ben kimondott leíró jellegű feltétel levezethetősége erősen kétséges.

[4] (2b)-ben a tárgyi DP bázispozícióját áthúzás jelöli. A *scrambling* terminus tágabb, leíró értelemben is használatos az irodalomban, így vonatkoztatható az (1)-ben bemutatott lapos VP-n belüli permutációs lehetőségre is (ilyen értelemben használja e kifejezést É. Kiss (1994, 2002, 2003) is). A jelen dolgozatban a *scrambling* (avagy *keveredés*) terminust szűk értelemben, kifejezetten a fent leírt választható mozgatástípusra használom.

A teljességhez hozzátartozik, hogy Surányi (2006a, 2006b) olyan, a C kötéselvet érintő adatokat, ill. tényezőket is bevon a vizsgálatba, melyeket É. Kiss (1987a, 1987b stb.) lapos VP-t feltételező és É. Kiss (2008b, megj. előtt) „kilapulásra" épülő elemzése nem tárgyal.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(2) a. [DP_{alany} V … $DP_{tárgy}$ …]
b. [V … [$DP_{tárgy}$ [… DP_{alany} … ~~DP~~$_{tárgy}$ …]]]

A keveredés által érintett argumentumok, mint az a lokális (illetve A-) scrambling irodalmából ismert, a keveredés által elfoglalt felsőbb pozíciójukban is létesíthetnek A-kötési viszonyt. Az A-kötést feltételező jelenségek területén jelentkező aszimmetriahiányok legnagyobb részéért például a keveredésnek épp ez a tulajdonsága felelős. A posztverbális kvantorkifejezések hatókörének értelmezését illetően – a posztverbális szabad szórend kérdésétől függetlenül – a rejtett kvantoremelés (*Quantifier Raising*) mozgatásának alkalmazása mellett érveltem (Surányi 2002, 2004a, 2004b), mely a kvantort (választhatóan nyíltan vagy rejtetten) hatóköri pozíciójába emeli, adjunkcióval illesztve a szerkezetbe. Az elemzések részleteinek bemutatását itt mellőznöm kell; ezek, valamint a fontosabb szakirodalmi előzmények hivatkozásai fellelhetők a már idézett munkákban.[5]

É. Kiss (2008a) morfoszintaktikai (más olvasatban: lexikai) természetű érvek alapján szintén a hierarchikus vP elfogadása mellett foglal állást. É. Kiss (2008b, megj. előtt) modellje, mely a fázis alapú minimalista elmélet keretére (Chomsky 2001, 2005) épít, az (1)-beli sémákkal összefoglalt korábbi, nem konfigurációs (azaz lapos) VP-t tételező elemzést ennek megfelelően részben revízió alá veszi, részben pedig újrafogalmazza. Ezen újabb modell lényege, hogy ugyan a kiinduló szerkezet (az agentív alanyt is tartalmazó vP) a magyarban is hierarchikus természetű (s ennek köszönhetők az anaforakötésben megfigyelhető aszimmetriák), a magyar specifikuma, hogy az igemozgatást követően az ige által elhagyott igei frázis – illetve a ciklikus igemozgatásnak köszönhetően az igei csoportot magában foglaló és szintén az ige által hátrahagyott minden funkcionális frázis – elveszti hierarchikus szerkezetét, „kilapul", s az interfész komponensek (az A-kötési viszonyokat leszámítva) már e formájában értelmezik. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a „kilapulás" után a szintaxisnak a szemantikai interpretáció felőli érintkezési felületén az ún. C kötéselv, a hatókörértelmezés elve stb., illetve a fonológiai megvalósítás oldaláról a linearizáció elvei azt a projekciót, mely a felszínen az igét tartalmazó funkcionális fej komplementuma, lapos szerkezetűnek látják, s ennek megfelelően működnek rajta. Ebből származnak egyfelől a C kötéselv, a hatókörértelmezés stb. tekintetében, másfelől pedig a lineáris összetevősorrend vonatkozásában az alany–tárgy stb. szimmetriák. A modell további részleteit az olvasó É. Kiss (2008b, megj. előtt) műveiben lapozhatja fel.

Mint kitűnik, a fő különbséget a korábbi, lapos VP-t tételező elemzés és az újabb, az ige által elhagyott projekciók „kilapulására" épülő megközelítés között az anaforakötés által mutatott aszimmetriák kezelése képezi. A magyar mondat előbbi modellje az anaforakötést (illetve tágabban: az ún. A-kötést, az argumentumpozícióból történő változókötést, beleértve a gyenge keresztezési jelenségeket is) nem szerkezeti, hanem tematikus prominencia alapján magyarázza, míg az újabb elemzés elsődlegesen a szerkezet k-vezérlési viszonyaiból vezeti le. Közös feltételezés viszont a két megközelítésben, hogy a C kötéselv, valamint a hatókörértelmezés számára a magyar VP (illetve vP) nem hierarchikus, hanem lapos elrendezésű.

[5] Amint Bailyn (2002) rámutat, a szabad szórendi jelenségek bázisgenerálás általi előállítása számára a fő kihívást annak megjóslása jelenti, hogy a keveredés mozgatásként ugyanazokra a feltételekre érzékeny, amelyekre a jól ismert mozgatások (pl. a kérdőszómozgatás) (l. Bailyn ibid. áttekintését ezekről).

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

A magyar posztverbális „szabad” szórendnek a „kilapulásra” (É. Kiss 2008b, megj. előtt) illetőleg a keveredés mozgatására (Surányi 2006a, 2006b) alapozott elméleteinek központi különbsége is világos: míg az előbbi egy a szintaxis kimeneti reprezentációjában nem-konfigurációs (nem hierarchikus) szerkezetrész feltételezéséből indul ki, az utóbbi egy választható mozgatás feltételezésére épül. E cikk célja a keveredési mozgatást alkalmazó modell egy olyan kiterjesztésének kidolgozása, mely a határozók és a kvantorkifejezések felszíni szórendi helyzetének, valamint a szintaxis szemantika felőli interfész reprezentációjában elfoglalt pozíciójának a meghatározására és magyarázatára irányul. A következő, 2. rész É. Kiss (2009a, 2009b) ugyanilyen tárgyú javaslatát foglalja össze, és kommentálja a tágabb elmélet szempontjából. Megkísérelve a magyarról szóló generatív szakirodalomnak egy a közelmúltig elhanyagolt adósságából törleszteni (de l. É. Kiss 2009c), a 3. szakasz első felében a különböző határozótípusok preverbális mezőbeli eloszlását vizsgálom, majd a kapott eredmények egyszerű szintaktikai modelljét dolgozom ki. Ennek fényében a 3. szakasz második részében azután egy olyan alternatívát állítok fel a posztverbális határozók és kvantorkifejezések elemzésére, melyben – hasonlóan Surányi (2006a, 2006b)-hez – a szintaktikai mozgatás játssza a központi szerepet. Végül kitérek az egyes mozgatások alkalmazhatóságának mondaton belüli eloszlására, valamint a javasolt modellben a műveletek között fennálló viszonyra. A dolgozatot rövid összefoglalás zárja.[6]

2. Kvantorkifejezések és határozók

É. Kiss (2009a, 2009b) a „kilapulásra” épülő elemzését a határozók és kvantorkifejezések szintaxisának irányában terjeszti ki. Három központi feltételezése a következő:

(3) a. A kvantorkifejezések (kötelezően nyílt kvantoremeléssel) és a határozók a felszíni szerkezetben hatóköri/értelmezési pozíciójukat foglalják el.
b. A kvantorkifejezések és a határozók bal- vagy jobb-adjunkcióval csatolhatók a mondat állítmány részét képező funkcionális projekciók bármelyikéhez.
c. A magyar mondat fonológiai formára történő leképezésének sajátossága, hogy az igétől jobbra álló fő összetevők linearizációja szabad.

E három feltételezés megragadja a kvantorkifejezések és a határozók szórendjében tapasztalható, (4a)-ban és (4b)-ben összefoglalt párhuzamokat, melyeket rendre (5) és (6) illusztrál. Az egyes mondatok releváns értelmezésének sematikus ábrázolásai közvetlenül az őket követő soron találhatók. (6)-ban az első soron a megvalósuló szórend, a másodikon egy hozzá rendelhető (felszíni) szintaktikai szerkezet, a harmadikon pedig ez utóbbi értelmezésének sémája szerepel.

(4) a. A preverbális kvantorkifejezések és határozók felszíni sorrendje megfelel értelmezésük hierarchiájának.
b. A posztverbális kvantorkifejezések és határozók felszíni sorrendje és értelmezésük hierarchikus helye között nincs összefüggés.

[6] A dolgozatban szándékoltan kerülöm majd a javaslataim megértéséhez nem nélkülözhetetlen technikai apparátus használatát. A tárgyalt jelenségek elemzése során a szintaktikai vonatkozások tekintetében a jelentős mértékben elméletfüggő, illetve a szemantikai vonatkozások tekintetében a kifejezetten formális szemantikai eszközöket kívánó részeket lehetőség szerint informális megfogalmazásban fejtem ki.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(5) a. *A tanár* [*'gyakran* [*'hangosan* [*fel olvasta a dolgozatokat*]]]
…(gyakran (hangosan (…)))
b. **A tanár* [*'hangosan* [*'gyakran* [*fel olvasta a dolgozatokat*]]]
*…(hangosan (gyakran (…)))[7]
c. [*Kétszer is* [*minden gyereket* [*AZ OSZTÁLYFŐNÖK látogatott meg*]]]
(kétszer is (minden gyereket (…)))
d. [*Minden gyereket* [*kétszer is* [*AZ OSZTÁLYFŐNÖK látogatott meg*]]]
(minden gyereket (kétszer is (…)))

(6) a. *A tanár fel olvasta 'gyakran 'hangosan a dolgozatokat.*
A tanár [[[*fel olvasta a dolgozatokat*] *'hangosan*] *'gyakran*]
…(gyakran (hangosan (…)))
b. *AZ OSZTÁLYFŐNÖK látogatott meg minden gyereket kétszer is.*
[[[*AZ OSZTÁLYFŐNÖK* [*látogatott meg*]] *kétszer is*] *minden gyereket*]
(minden gyereket (kétszer is (AZ OSZTÁLYFŐNÖK (…))))

(5)-ben (4a)-nak megfelelően a felszíni szerkezet izomorf az értelmezés szerkezetével. (6a)-ban mindkét határozó a felszíni szintaktikai szerkezetben jobbról van csatolva a megfelelő funkcionális projekcióhoz (így tehát az adjunkció irányától eltekintve (6a) és (5a) szerkezete azonos), és ezen összetevős szerkezettel izomorf a hozzárendelt értelmezési séma. A szabad posztverbális linearizáció feltételezésének (=(3c)) köszönhetően egy ilyen szerkezethez bármely olyan szórendi megvalósulás társítható, amelyben a két határozó az ige után áll. (6b) szerkezete és értelmezése (5d)-jének felel meg, megint csak leszámítva a felemelt kvantorkifejezések adjunkciójának irányát. A jobbra adjungált kvantorok linearizációja a posztverbális mezőn belül (3c) értelmében szabad.

Fontos rámutatni, hogy É. Kiss (2009a, 2009b) itt összefoglalt, a magyar kvantorkifejezések és határozók szintaxisáról adott elemzése logikailag független a magyar mondat posztverbális mezőjének az ige felszíni pozíciója „alatti" részét érintő megközelítésétől (É. Kiss 2008b, meg. előtt) (s ennek megfelelően kompatibilis akár Surányi (2006a, 2006b) megközelítésével is). Mindazonáltal a két elemzés közös pontja, hogy mindkettő a magyar mondat egy adott tartományának (az egyik esetben magából a szerkezeti leírásból adódó) szabad linearizációját tételezi fel.

A két javaslat együttesen egy olyan modellt ad ki, melynek fő vonzereje, hogy viszonylag kis számú feltételezéssel a releváns tények igen komplex mintázatát képes leírni.[8] Ugyanakkor kis számuk ellenére az alkalmazott feltételezések, mint az lenni szokott, messze ható következményekkel járó kérdéseket vetnek fel. Ezek közül említek néhányat. Lehetséges-e a (3c)-ben megfogalmazott feltételezés mögé hatolni, és a (3c) által leírt jelenséget független tényezők összjátékaként magyarázni? Nem gyengíti-e meg túlzottan az ige felszíni helyzete alatti mondatrész szerkezeti „kilapulásáról" szóló javaslat empirikus alapját az, ha az ige utáni szórend (3c) szerint e „kilapulástól" teljesen függetlenül szabad? Hogyan illeszkedik a nyelvek közti eltérések „elvek és paraméterek" típusú modelljébe, és mennyiben nyelvspecifikus, hogy az adjungált elemek mindkét irányba

[7] Az (5b) mondat a (4a) általánosításnak megfelelően agrammatikus: a *hangosan* határozó értelmezhetetlen a [*gyakran felolvasta a dolgozatokat*] összetevő módosítójaként.

[8] A modell által felvetett empirikus kérdésekkel hely hiányában itt nem foglalkozom.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

linearizálhatók, illetve hogy az igemozgatás az ige által elhagyott projekciók „kilapulásával" jár? A javasolt modell erényei közé tartozik, hogy ilyen és hasonló konkrét kérdések felvetéséhez vezet el, még akkor is, ha egyelőre ezek a kérdések jórészt nyitottak.

Saját keveredésre (*scrambling*) (Surányi 2006a, 2006b) és kvantoremelésre (*quantifier raising*) (Surányi 2002, 2004a, 2004b) épülő javaslataim egy másik irányt képviselnek, mely a magyar szabad szórend szóban forgó vonatkozásainak leírásához és magyarázatához szintaktikai mozgatást használ. A következő részben azt vizsgálom, hogy hogyan terjeszthető ki ez a modell (elsősorban) a (posztverbálisan megjelenő) határozók mondattani elemzésére.

3. Határozók a magyar mondatban

Sietek leszögezni, hogy nem célom a magyar nyelv határozóinak – akár vázlatos, de – kimerítő leírására törekvő mondattani elemzését adni; a jelen dolgozat keretein belül ez természetesen képtelenség is volna.[9] Szándékom jóval szerényebb: arra a kérdésre találni választ, hogy hogyan illeszthetők a határozók egy a keveredésre és a kvantoremelésre alapuló modellbe. Első lépésként az ige előtti határozók egymáshoz és más preverbális elemekhez képesti eloszlását térképezem fel, s ennek tanulságait alkalmazom az ige utáni tartományra (3.1.). Ezt követően az ige utáni mezőn belül az adverbium-hierarchiában alacsonyan álló határozók viselkedését vizsgálom (3.2.), végül a posztverbális mezőben megjelenő, de a preverbális mező legalább egy eleme „fölött" értelmezett határozók szintaktikai elemzésére teszek javaslatot. Előrebocsátom még, hogy e dolgozat céljaira minden különösebb érvelés nélkül a határozók klasszikusnak mondható, (Chomsky-)adjungálást alkalmazó szerkezeti leírását fogadom el (pl. Chomsky 1986) (az Alexiadou, Cinque, Laenzlinger és mások neve által fémjelzett leírással szemben, mely szerint a határozók funkcionális projekciók specifikáló pozícióját foglalják el).

3.1. Határozóosztályok a preverbális mezőben

Ahhoz, hogy a posztverbális határozók szintaxisát elemezni tudjuk, először a preverbális tartománybéli határozók viselkedését kell megvizsgálnunk; így válik jól láthatóvá, hogy az itt érvényesülő szintaktikai szabályszerűségekhez *képest* mik a határozók poszverbális viselkedésének specifikumai.[10]

Az ige előtti tartománynak az 1. részben hivatkozott generatív kutatások által azonosított szerkezetét a (7)-ben található sémák adják meg, melyekben: az igén kívül egyik elem sem jelenik meg kötelezően; nem szerepel a tagadás; a * szimbólum az adott elem ismételhetőségét jelzi; a kvantormezőben szabadon fordulhat elő *is*-es kifejezés illetve monoton növekvő disztributív univerzális kvantorkifejezés. Az alábbiakban a (7a)-ban szereplő egymásba ágyazott mondat-konstituensekre alkalmanként rendre TopP, DistP, FocP rövidítésekkel, míg (7b) legbelső összetevőjére az AspP rövidítéssel fogok hivatkozni. Ezek az

[9] Dolgozatom kifejezetten a szabad határozókkal foglalkozik, a vonzat szerepű határozókat itt nem tárgyalom. Vizsgálatom az egy tagmondat terjedelmű egységen belüli viszonyokat térképezi fel, és nem irányul a több tagmondatos konstrukciók tanulmányozására. A határozók néhány fajtájának eltérő disztribúciójáról, illetve a hosszú operátormozgatásokról (melyek a megfelelő határozókra is alkalmazhatóak) lásd É. Kiss (2002) 5. fejezetét, valamint Keszler (2000) összefoglaló munkáját a magyar határozók alaktani és fogalmi alapú osztályozásáról.

[10] A jelen 3.1. alrész Surányi (2008)-re épül. Az itt előadottak bővebb és részletesebb kifejtéséhez lásd ez utóbbi munkát.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

elnevezések pusztán leíró címkékként értendők, használatuk nem feltételezi az eredetüket jelentő funkcionális projekciók kategoriális természetének ill. létének elfogadását. (A kvantorkifejezéseket például e dolgozatban is adjungált elemekként elemzem.) Ugyanakkor magukra a (7)-ben jelzett két felső mezőre a *topik* ill. *kvantor* (mező) kifejezéssel utalok majd, a [fókusz ige …] mondattagra a *fókuszos predikátum*, az [(igemódosító) ige …] mondattagra pedig a *neutrális predikátum* megnevezést használom. Fontos megjegyezni még, hogy – a szakirodalom egy meghatározó nézetét követve – azt feltételezem, hogy annak ellenére, hogy lineárisan a kettő nem fordulhat elő egyszerre az ige előtt, a fókusz hierarchikusan magasabb pozícióban áll, mint az igemódosító (l. É. Kiss 1998a; Puskás 2000; Surányi 2002).

(7) a. [topik* [kvantor* [fókusz ige …]]]
b. [topik* [kvantor* [(igemódosító) ige …]]]

Az adverbiumok magyar mondatbeli pozíciójának részletes generatív mondattani modellje a mai napig nincs kidolgozva (pl. É. Kiss (2002: 2. fejezet) két klasszikus macroosztályt különböztet meg szintaktikailag, és szól róluk röviden: a mondathatározókét és a predikátumhatározókét). Az elemzést így először egyes határozóosztályok eloszlásáról szóló néhány empirikus megfigyeléssel kezdem.

A (7) által felvázolt hierarchia ige előtti részében bizonyos adverbiumok megjelenhetnek a topik felett (8a). Egyes esetekben egy ilyen határozó topik szerepet tölt be (ilyenek az ún. frame ill. scene-setting határozók, pl. a (8a) mondat élén álló hely- vagy időhatározó), s mint ilyen, a topik diskurzusszerepnek megfelelően specifikus (referenciális) értelmű, s a szintaktikai leírásban helyezhető a topik pozícióba. A topik határozók generálódhatnak a topik pozícióban (mint (8a) esetén), de némely topik határozó szintaktikai topikalizáció által kerül ebbe a pozícióba (mint (8b)-ben, ahol a helyhatározó az ige vonzata). Természetesen az adverbiumok, ha megfelelnek az adott művelet általános feltételeinek, alávethetők fókuszmozgatásnak, illetve kvantormozgatásnak is (l. pl. É. Kiss 2002) – ezekkel az esetekkel itt nem foglalkozunk.

(8) a. *Magyarországon a tokaji aszú világhírűnek számít.*
b. *Magyarországon tízmillió ember lakik.*

Más, egy főnévi topikot megelőző adverbiumok nem elemezhetők az információszerkezet szempontjából topikként, lévén, hogy jelentésünknek nincs „referáló” eleme. Ilyenek az alábbi adverbiumok:

(9) a. *Szerencsére Jánost meghívták az ünnepségre*.
b. *Állítólag Jánost meghívták az ünnepségre*.
c. *Valószínűleg Jánost meghívták az ünnepségre.*

E topik felett előfordulható határozókról a következő általánosítások tehetők (a (7)-es séma fogalmait használva), melyeket (11) példái illusztrálnak. Fontos megjegyezni, hogy ha ezek az adverbiumok (legalább egy) kvantor alatt helyezkednek el, akkor a mondat elfogadhatósága kontextus nélküli teszteléskor egyes beszélők számára (eltérő mértékben) csökken, de ez az esetek túlnyomó többségében csak enyhe vagy közepes degradáltságot jelent. Megfelelő kontextus megadásával történő teszteléskor az elfogadhatóság szintje az ilyen beszélők számára is feljavul.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(10) Ha egy határozó megjelenhet a topik feletti mezőben, akkor
a. megjelenhet a topik és a kvantormező között is: (11f),
b. megjelenhet a kvantormezőn belül is: (11a,i),
c. megjelenhet a kvantor és a fókuszos predikátum között: (11c,h),
d. megjelenhet a kvantor és a neutrális predikátum között: (11b,d,e,g).

(11) a. *Jánost mindenki szerintem mindenhova meghívja.* (speech act határozó)
b. *Jánost mindegyik ünnepségre szerencsére meghívták.* (értékelő)
c. *Jánost minden ünnepségre állítólag TE hívtad meg.* (evidenciális)
d. *Jánost minden ünnepségre valószínűleg meghívták.* (episztemikus)
e. *Jánost minden főnöke akkoriban ki akarta rúgni.* (múlt idő)
f. *Jánost talán mindenhova meghívják.* (irrealis)
g. *Mindenkit szükségszerűen le fognak egyszer váltani.* (szükségszerűség)
h. *Ketten is esetleg JÁNOST tartanák alkalmasnak.* (lehetőség)
i. *Jánost is általában mindenki meghívja.* (habituális)

A (11)-ben szereplő határozófajták (nevezzük ezeket „felső határozóosztály”-nak) egybeesnek Cinque (1999) határozóhierarchiájának legfelső határozóival (ennek összefoglalását l. Cinque (1999: 106); a zárójelben szereplő címkék többnyire Cinque saját jelölését követik).[11]

A Cinque-féle hierarchiában a felső határozóosztálynál lejjebb lévő – de még nem alacsony helyzetű – határozók (nem kontrasztív) topik felett nem állhatnak, a topik és kvantormező között azonban igen:

(12) a. *Jánost feltétlenül én is meghívom.* (modális)
b. *Jánost megint mindenki meghívta.* (ismétlődés)
c. *Jánost gyakran mindenki meghívja.* (gyakoriság)
d. *János szándékosan minden ünnepségre elmegy.* (volíció)
e. *János gyorsan mindenkit megnyugtatott.* (celeratív I.)
f. *Jánost már minden ünnepségre meghívták.* (előidejűség)[12]
g. *Jánost még mindig mindenhova meghívják.* (folyamatosság)

Nevezzük ezeket a határozókat együttesen „középső határozóosztály”-nak. Ezekről a következő három általánosítás tehető, melyeket rendre (14a), (14b) és (14c) példáz.

(13) Ha egy határozó megjelenhet a topik és kvantor közötti mezőben, akkor
a. megjelenhet a kvantormezőn belül (két kvantorkifejezés között),
b. megjelenhet a kvantor és a fókuszos predikátum között,
c. megjelenhet a kvantor és a neutrális predikátum között.

[11] Mint e rész bevezetőjében említettem, dolgozatomban nem célom a határozók osztályának teljességre törekvő tárgyalása. Ennek megfelelően sem e felső határozók, sem az alábbiakban következő határozócsoportok elemeinek felsorolása messze nem kimerítő. Szintén nem tárgyalom a kifejezetten másodlagos predikátum szerepű határozókat (mint pl. az eredményhatározók és az állapothatározók különféle fajtái), illetve a vonzatként funkcionáló határozókat.

[12] A *már* tagadott igealak esetén nem előidejűséget fejez ki, hanem egy referenciaidőhöz képesti jövő időhatározójaként funkcionál. Ebben a jelentésében egyes beszélők felső határozóként használják:

(i) %*Már János nem jön ma el.*
(ii) %*A hátralévő időben már az elnököt nem mondathatták le.*

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(14) a. *Jánost én is feltétlenül mindenhova meghívom.*
b. *Jánost mindenki megint KÉSŐN hívta meg.*
c. *Jánost minden ünnepségre már meghívták.*

Egy harmadik határozóosztály tagjai – nevezzük „alsó határozóosztály"-nak – preverbálisan csak a kvantormező alatt és a neutrális predikátum felett helyezkedhetnek el, l. (15). E határozók a kvantormező alatt sem állhatnak egy fókuszos predikátum felett (a kontrasztív topikra jellemző intonációs mintát félretéve), l. (16); azaz, fókusz jelenléte esetén e határozók a fókusz alatt (s így lineárisan attól jobbra) jelenhetnek csak meg. Az „alsó határozóosztály" elemei a Cinque-hierarchia legalsó szegmenséből kerülnek ki.

(15) a. *Jánosnak mindenki röviden elmondta a baját.* (duratív)
b. *Mindenki teljesen átírta a fejezetét.* (fok-, mérték)
c. *János is jól megoldotta a példát.* (ágenst kívánó mód)
d. *János is (túl) korán hazament.* (celeratív II.)

(16) a. **Mindenki teljesen MÁS FEJEZETÉT írta át.*
b. **Minden példát jól JÁNOS oldott meg.*

Vajon a középső illetve a felső határozóosztály tagjai is megjelenhetnek-e egy fókuszos predikátum esetén a fókusz alatt (azt már láttuk, hogy felette előfordulhatnak)? Az alábbi ítéletek kifejezetten a fókusz alatti olvasatra vonatkoznak:

(17) Középső határozók fókusz alatt:
a. *KÉT EMBERT hívtam szándékosan félre.*
b. HETVEN POLITIKUST választottak megint be az Országházba.
c. *Csak KÉT helyre hívták már meg.* (vö. **Már csak KÉT helyre hívták meg.*)

(18) Felső határozók fókusz alatt:
a. **JÁNOS megy el szerencsére máshova.*
b. **HETVEN POLITIKUST választanak be talán az Országházba.*

Három megjegyzést kell mindehhez még hozzátenni. Egyrészt vannak olyan határozók a magyarban, melyek „inherens fókusz" természetűek (l. Surányi 2002; É. Kiss 2002); ilyen például az *épp(en) most*. Ezeknek a helyét fókusz státuszuk határozza meg.[13]

[13] Erre a határozótípusra, pontosabban a fókusz előtt álló *épp(en), pont(osan)* típusú határozókra kérdez rá anoním bírálóm, aki szerint ezek FocP fölött állhatnak csak, és így az alábbi 1. táblázatban egy további, negyedik csoportot alkotnak. Ezeknek a határozóknak a csoportját fókuszérzékenységük alapján definiálhatjuk: ez ugyanaz az osztály, melybe a *csak* határozó is tartozik. Nem világos egyelőre, hogy e fókuszérzékeny határozók a magyarban (a) magát a fókuszált kifejezést módosítják-e, vagy pedig (b) a fölött, a FocP-hez csatolva állnak. Előbbi esetben a szemantikai kompozícióban közvetlenül a fókuszált frázisra, az utóbbi elképzelés szerint pedig (mind az ún. *structured meanings*, mind a Rooth-féle alternatívákra épülő jelentéstani reprezentációval kompatibilis módon) a fókusz és a háttér egységére alkalmazhatók.

Mindenesetre tény, hogy az ige előtti fókusz kifejezéstől távol, a posztverbális mezőben is megjelenhetnek, vö. (i–iii). Ennek (a) esetén hátrahagyásos (ún. stranding) elemzését adhatjuk, (b) esetén pedig a lenti 3.2.2. részben előadott emelési mozgatásra épülő elemzés terjeszthető ki rájuk.

(i) *JÁNOS késett épp el.*
(ii) *JÁNOSNAK árultam pont el.*
(iii) *JÁNOS késett csak el.*

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

Másrészt nem minden Cinque hierarchiájában ábrázolt határozótípusnak van megfelelője a magyarban. Végül pedig egyes adverbiumok a magyarban másként viselkednek, mint azok a határozók, melyek első látásra megfelelnek nekik a Cinque által felállított topológiában. Ilyen például a *hamarosan*, mely a magyarban a felső határozóosztályba tartozik (vö. a *soon*-nal, mely az angolban az alsó határozóosztály tagja). A magyar *gyorsan*-nak megfelelő határozókat Cinque két hierarchikus helyre sorolja be (celeratív I. és celeratív II., vö. (12e) és (15d)) (ezzel szemben a *korán* egyértelmű határozó: csak celeratív II. típusba tartozik). Figyelembe véve a (13)-as általánosítást, a *gyorsan*-t a középső határozóosztályba sorolhatjuk; l. pl. (19).[14]

(19) a. *Mikor bemondta a tévé a hírt, gyorsan mindenki bement a munkahelyére.*
b. *Gyorsan JÁNOST küldtük be a tanárt helyettesíteni.*
c. *Mindenki gyorsan megfésülködött.*
d. *Mindenki gyorsan mindenkinek bemutatkozott.*
e. **Gyorsan János megfésülködött.*

A *majdnem* határozó a magyarban szintén a középső határozóosztálynak a tagja (Cinque hierarchiájában az alsó határozóosztályé); l. (20a–c) (sőt ezen túl még az esemény belső szerkezetén belül is lehet alkalmazni (20d), mint ahogy az más nyelvek szakirodalmából ismert).

(20) a. *Majdnem minden tanársegédet ki kellett rúgni, de aztán valahonnan szerzett pénzt az egyetem.*
b. *Majdnem JÁNOSNAK kellett előadni a végén.*
c. *Majdnem megtartottam helyette az órát, de aztán nem mentem be a végén.*
d. *Majdnem megtartottam helyette az egész órát, de aztán hamarabb abbahagytam.*
e. **Majdnem Jánost kirúgták.*

Az eddigiek alapján a következő egyszerű empirikus általánosítást tehetjük a határozók preverbális mezőbeli hierarchikus eloszlásáról:

(21) Ha egy adott H határozó állhat a magyar mondat preverbális mezőjének egy adott P hierarchikus pozíciójában, akkor H állhat a preverbális mező minden P-nél hierarchikusan alacsonyabb pozíciójában is.

[14] A *gyorsan* határozót tartalmazó mondatok többértelműek, pl. (i), ahol a levélírás ideje és az azt közvetlenül megelőző idő is lehet rövid. E többértelműség lehetséges, hogy nem egyszerűen a *gyorsan* adott mondatban elfoglalt szerkezeti helyének függvénye: e határozó tartozhat egyszerre a középső és az alsó határozóosztályba is (erről a lehetőségről bővebben l. Surányi 2008). Az előbbi esetben az alábbi mondat kétértelműsége a dolgozatban később bemutatott kalkulus típusemelési lehetőségének (itt: 2←1) köszönhető, az utóbbi esetben pedig a *gyorsan* határozó flexibilis szelekciós tulajdonságainak (itt: az 1-es, illetve a 2-es típus szelektálása). A (ii)-vel jelölt mondatban, ahol a *gyorsan* fókuszban áll, egy harmadik jelentés válik elérhetővé, mely szerint a határozó magát a teljesítménynek (*accomplishment*) részét képező cselekvési folyamatot (*activity*) módosítja csupán. Az utóbbi és a legelsőként említett értelmezés közti különbséget a (iii)-as példa illusztrálja.

(i) *Gyorsan megírtam a levelet.*
(ii) *Gyorsan írtam meg a levelet.*
(iii) *Gyorsan megírtam a levelet, annak ellenére, hogy nagyon lassan írtam.*

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(21) kétségkívül egyszerű, s ezért tetszetős, azonban a lineáris szempont miatt nem fedi le pontosan az összes eddig tárgyalt tényt: egyrészt – köszönhetően annak, hogy fókusz jelenlétében az ige az igemódosító fölé, s így lineárisan az elé emelkedik – nem tartalmazza, hogy egy közepes határozó állhat a fókusz alatt; másrészt kivétel alóla, hogy egy felső határozó nem állhat ugyanitt. A tények magyarázatának megtalálását jobban szolgálja ezúttal a kevésbé elegáns, de pontosabb 1. táblázat, mely a fenti empirikus általánosításokat foglalja össze. A dolgozat jelen fejezetének fennmaradó része ennek magyarázatát keresi.

	[$_{TopP}$ Topik	[$_{TopP}$ Topik	[$_{DistP}$ Kvantor	[$_{DistP}$ Kvantor	[$_{FocP}$ Fókusz	[$_{AspP}$ Igekötő…]]]]
FH	x	x	x	x	x	
KH			x	x	x	x
AH						x

1. táblázat: A három fő határozóosztály ige előtti eloszlása

Mielőtt erre rátérnénk, még egy empirikus általánosítást érdemes tenni a fentiek alapján. Miután a fenti határozóosztályok gyakorlatilag lefedik a teljes Cinque-hierarchiát, (22) is igaznak tűnik:[15]

(22) A magyarban nincs olyan határozó, amely csak az ige után jelenhet meg.
= Minden határozó, amely megjelenhet az ige után, megjelenhet az ige előtt is.

Némileg meglepő, hogy (22) még az eseményszerkezet belsejében módosítást végző határozókra is áll; olyanokra, mint a fent már említett *majdnem*, vagy a hozzá ebben hasonló *újra*. (23)-ban az *újra* módosíthatja a teljesítmény eseménynek egyedül az eredményállapot részét, ennek ellenére megjelenhet preverbális helyzetben.

(23) *Újra kinyitotta az ablakot.*

A magyar mondat olyan szintaktikai elemzései szempontjából váratlan ez a tény, melyek szerint az igekötő (igemódosító) helye egy neutrális mondatban az igei csoporton kívül található (feltételezve, hogy az *újra* mindig „hatóköri" pozíciójában áll (Stechow 1996)). A (22) általánosítás egy lehetséges szintaktikai magyarázatának bemutatása túl messzire vezetne, ezért ettől itt el kell tekintenünk. Surányi (2009a) az igemódosító szintaxisának egy olyan elemzését vázolja fel, mely alapján (22) megjósolhatóvá válik.

Az 1. táblázathoz visszatérve: a benne összefoglalt eloszlási mintázat azt sugallja, hogy amennyiben jelentésük alapján a különböző adverbiumok meghatározott szemantikai típusú összetevőket képesek csak módosítani (l. pl. Haider 2000; Ernst 2002; Frey 2003), akkor vagy a magyarban talált mindhárom nagy határozóosztály egynél több szemantikai

[15] Lényeges, hogy (22) a topik, kvantor, fókusz (beleértve a kérdőszót) preverbális mezőkbe vívő különböző ún. operátormozgatások illetve az igemódosítói pozícióba történő inkorporáció mozgatásának leszámításával értendő: azaz minden (szabad) határozó megjelenhet az ige előtt anélkül, hogy operátormozgatás vagy inkorporáció vinné oda. A vonzat határozókra, melyekkel e dolgozat nem foglalkozik, elvileg ennek épp a megfordítottja kell álljon (l. (i)). Ez abból a két feltételezésből vezethető le, hogy (a) a vonzatok az igei csoporton (vP) belül keletkeznek, és (b) az ige az igei csoportból minden mondatban kimozog. Nem ismerek az (i)-es általánosításnak ellentmondó példát.

(i) Egy vonzat határozó a preverbális mezőbe csak operátormozgatás, ill. inkorporáció által kerülhet.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

típus módosítására képes, vagy pedig a mondat egymásba ágyazódó konstituensei (vö. (7)) nem feltétlenül felelnek meg minden esetben más-más szemantikai típusnak. A második megoldás előnye az volna, hogy ha elfogadjuk, akkor az egyes adverbiumosztályok szemantikai szelekciós tulajdonságait konstansnak vehetjük; ennek „ára" viszont az, hogy az egymásba ágyazott mondatösszetevők szemantikai típusát nem vehetjük állandónak. E nézet és megfordítottja között (ti. hogy a határozók típusa változó, és a mondatösszetevők típusa állandó) természetesen nem lehet a priori választani; a kettő között csak empirikus érv dönthet. A mondatösszetevők szemantikai típusának variabilitása melletti érv például a koordinálhatóság tényeiből nyerhető. Figyeljük meg az alábbi koordinációkat:

(24) a. *Tudom, hogy* [*mindenki hazament*] *és* [*ketten ott maradtak*]
b. *Azt mondtad, hogy* [*mindenki hazament*] *és* [*csak te maradtál ott*]
c. *Úgy tudom, hogy* [*János kezdte el*] *és* [*Péter csak befejezte*]
d. *Úgy láttam, hogy* [*bejött valaki*] *és* [*ketten felálltak*]

(24a)-ban DistP és TopP, (24b)-ben DistP és FocP, (24c)-ben FocP és TopP, (24d)-ben pedig AspP és TopP koordinációját látjuk. Mindezek a kategóriák külön-külön egymás alternatíváiként szolgálhatnak mondatszintű vonzatként egy ige (ill. az ige alá rendelt mondatbevezető) számára. A koordinálhatóság és a szelekciós tények tehát azt mutatják, hogy mindezek a mondatszintű kategóriák szemantikai típusukat illetően adott esetben lehetnek ekvivalensek. Ezt a típusvariabilitást típusemeléssel fogom modellálni: pl. (24a)-ban egy DistP „magasabb" típusúként, „TopP"-ként viselkedik a koordinációban.

Lássuk a javaslatot részleteiben. Frey (2003) és Ernst (2002) részben egymással átfedésben lévő szemantikai típuskészletet használnak a mondhathierarchia különböző részeinek leírására (pl. Ernst ún. FEO kalkulusa (*Fact–Event Object* kalkulus) szemantikai típusainak hierarchiája a következő: tény > propozíció > esemény > specifikált esemény), melyeket adaptálhatnánk, ill. szükség szerint kiegészíthetnénk a magyar mondathierarchia eddig vizsgált részének felcímkézéséhez. Mivel azonban a fenti tények magyarázatához nem fontos pontosan meghatározni az egyes szemantikai típusokat, az alábbiakban a semlegesség kedvéért arab számokkal fogom jelölni a magyar mondat egymásba ágyazott mondatszintű összetevőinek egymásra épülő típusait, melyeket a következőképp definiálok:

(25) [**3** topik [**3** topik [**3** kvantor [**3** [**2** kvantor [**2** kvantor [**2** fókusz [**2** [**1** igekötő…]]]]]]]]]

Tekintsük az igekötős predikátumot 1-es típusúnak. Első közelítésben azt gondolhatánk, hogy a fókusz ezt 2-es típusúra emeli. Ennek azonban ellentmond a (valódi) többszörös fókuszt tartalmazó mondatok jólformáltsága (l. É. Kiss 1998b, 2002; Surányi 1999, 2002). Ha egy fókusz 1-esről 2-esre emelné a mondatösszetevő típusát, akkor egy felsőbb fókuszhoz nem tudnánk *ugyanezt* a típusváltoztató potenciált rendelni. Igaz kell legyen ugyanakkor, hogy egy fókuszos predikátum magasabb típusú egy igekötős predikátumnál, hiszen az alacsony határozók csak az utóbbit képesek módosítani, az előbbit nem. E két feltételt úgy tudjuk egyszerre figyelembe venni, ha feltesszük, hogy egy igekötős predikátum típusa fókusz hozzáadása nélkül is emelhető olyan típusúra, mint amilyen egy fókuszos predikátum típusa (nevezzük ezt 2-es típusnak). Ne feledjük, hogy minden igekötős predikátumnál magasabb típusú mondategységet módosítani képes határozó képes módosítani igekötős

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

predikátumot is. Ez azt jelenti, hogy az igekötős predikátum típusát magasabbra is emelhetjük anélkül, hogy kvantort vagy topikot adnánk hozzá (nevezzük ezt típuskonverziónak, és jelöljük n←m formában).[16] A fenti adatok alapján a típuskonverzió csak emelheti az adott mondatösszetevő típusát (pl. egy fókuszos predikátum viselkedhet úgy módosíthatóság szempontjából, mint egy DistP), de nem csökkentheti azt (pl. egy fókuszos predikátum nem viselkedhet igekötős predikátumként módosíthatóság szempontjából). Mivel a szintén fent tárgyalt nyelvi tények szerint kell lennie mind 2←1, mind 3←2 konverziónak, nem szükséges külön 3←1 konverziót feltételezni.

A fókuszos predikátum alaptípusa tehát 2-es. Mivel a fókusz rekurzív elem (a magyarban, mint szó volt róla, van valódi többszörös fókusz), egy fókusz nem emel típust (azaz: 2←2). Egy 2-es típusú összetevő típusa egy kvantor (rekurzív) hozzáadásával sem változik: a kvantor 2-es típusból 2-es típust képes csinálni (2←2) (máskülönben a kvantorok típusváltoztatási potenciálját nem tudnánk azonosnak tekinteni, és nem volna érthető, hogy minden közvetlenül kvantor alatt előfordulható határozó előfordulhat kvantor felett is). Ezen a ponton felmerül a kérdés: hogy lehet, hogy a kvantor és a fókusz ugyanúgy 2-es típusból 2-es típusba visz? Nos, az itt bemutatott mini-kalkulusnak nem kell feltétlenül tükröznie az egyes preverbális elemek közti *összes* szemantikai különbséget, csak azokat a különbségeket, melyekre a határozók szelekciós tulajdonságai, s így eloszlásuk érzékeny. Miután azt találtuk, hogy minden határozó, amely állhat közvetlenül fókusz felett, az állhat kvantor felett is, és vannak olyan határozók is, melyek mind közvetlenül fókusz felett, mind alatta előfordulhatnak (a közepes határozók), ezért a határozók kalkulusa szempontjából szükséges, hogy az a konstituens, amire a fókuszt alkalmazzuk (AspP), a fókuszos Predikátum (FocP), valamint DistP ugyanolyan típusúak legyenek.[17]

Mindeddig a logikai állítmány belsejében építkeztünk; egy adott ponton azonban elérjük a logikai állítmány határát (ez (25)-ben két kvantor beépítése után történik meg). Ekkor alkalmazódik a 3←2 konverzió, mely a típus emelésével lezárja, és ezzel létrehozza a logikai állítmányt. A rekurzív topikok nem emelik tovább a 3-as típust (3←3). Végül szólnunk kell még a (11)-ben egy felső határozó felett található kvantorok esetéről is. Ezeket nem a logikai állítmány részének tekintem, hanem logikai alanynak, azaz topiknak (l. pl. Surányi (2002); egy topik szerepű kvantor megelőzhet egy másik, főnévi topikot is). Egy, az állítmány elején álló kvantor szerepelhet rövid válaszként egy eldöntendő kérdésre. (26a)-ban a kérdésben a kvantor egy felső határozó alatt szerepel, (26b)-ben egy középső határozó alatt, míg (26c)-ben egy középső határozó felett. A szóban forgó, felső határozó feletti kvantor azonban nem szolgálhat eldöntendő kérdés válaszául (amennyiben létrehozható vele eldöntendő kérdés), l. (27).

[16] A határozók szintaxisának egy olyan szemantikai alapú elméletében, melyben az egyes adverbiumok által szelektált szemantikai típusok állandók, maguknak a módosított összetevőknek a szemantikai típusának is állandónak kell lennie. Ez egy kalkulusra alapozva elérhető a típuskonverzió eszközével (pl. Ernst 2002), de ilyen kalkulus nélkül is elérhető azáltal, ha a szintaxisban tételezünk föl nem hangzó, absztrakt elemeket (pl. egy olyan mondatot is DistP-nek tekintünk, melyben nincs kvantor, ha a mondatban megjelenő egy adott adverbiumról azt feltételezzük, hogy csak a DistP típusának megfelelő objektumot képes módosítani, vagyis a DistP típusát szelektálja).

[17] E nézet támogatásául hozzáteszem még, hogy kvantor nem csak fókusz felett, hanem fókusz alatt is állhat (és vehet hatókört): kvantor és fókusz (legalábbis hatókörüket tekintve, az LF szintjén) az ige után bármilyen számban és sorrendben állhat (valószínűleg az igemódosító felett véve hatókört).

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(26) a. A: *Általában mindenki eljön?* B: *Mindenki.*
b. A: *Még mindenki itt van?* B: *Mindenki.*
c. A: *Mindenki megint eljött?* B: *Mindenki.*

(27) a. A: *Mindenki általában későn érkezik?* B1: **Mindenki.*
B2: *Későn.*
b. A: *Mindenkit szerinted mindenhova meghívnak?* B1: **Mindenkit.*
B2: *Mindenhova.*

Ezek a kvantorok topikként viselkednek a most vázolt mini-kalkulus szempontjából is (3←3).

A vázolt kalkulus valószínűleg túlontúl egyszerű, a jelen céloknak azonban megfelel.[18] Fényében a magyarban talált három nagy határozóosztály preverbális alapeloszlását az egyes osztályok által szelektált típusok határozzák meg (28) szerint. Ezt az 1. táblázat összefoglalója és a (25) sémája alapján az olvasó maga is ellenőrizheti. A könnyebbség kedvéért (29)-ben az 1. táblázatban összefoglalt eloszlásokat beleillesztettem (25) sémájába.

(28) Az egyes határozóosztályok által szelektált típusok a magyarban:
a. alsó határozók: **1**
b. középső határozók: **2**
c. felső határozók: **3**

(29) a. **FH** [**3** topik **FH** [**3** topik **FH** [**3** kvantor **FH** [**3** [**2** kvantor…]]]]]
b. … [**3 KH** [**2** kvantor **KH** [**2** kvantor **KH** [**2** fókusz **KH** [**2** [**1** igekötő…]]]]]]
c. … [**3** [**2** kvantor [**2** kvantor [**2** fókusz [**2 AH** [**1** igekötő…]]]]]]

Ebben a kalkulusban nem szerepel maguknak az egyes határozóknak a típusemelési potenciálja. Bár a határozók, mint szabad bővítmények, prototipikusan nem emelik a módosított összetevő típusát, tudható, hogy az itt körülhatárolt nagy határozóosztályok bármelyikén belül több határozó egymáshoz képesti hierarchikus rendje távolról sem mindig szabad. Cinque (1999) elmélete szerint az itt három nagy osztályba sorolt határozófajták mindegyike önálló osztályt alkot, és az osztályok hierarchiája a mondatszerkezetben teljes rendezést ad ki ((11), (12) és (15) példáinak belső sorrendje is a Cinque-hierarchiát követi). A határozóknak az egymáshoz képesti hierarchiájával, mely többé-kevésbé univerzális (és, bár mindezidáig ez nincs megfelelőképpen demonstrálva, az uralkodó közfelfogás szerint szemantikai alapú), itt nem foglalkozom. A fentiekben célom pusztán a magyar mondattan szempontjából jelentős határozóosztályok meghatározása volt. A magyarban mindenesetre találhatók olyan határozópárok, amelyek mindkét sorrendben előfordulhatnak az ige előtt. (30) ezt középső határozókkal, (31) pedig felső határozókkal illusztrálja. (32a–b)-ben egy felső és egy középső határozó két permutációja szerepel. Minden pár első tagja felel meg a kanonikus hierarchiának.

[18] Bernardi és Szabolcsi (2008) egy átfogó levezetéselméleti kalkuluson alapuló szemantikai (és szintaktikai) elemzését adja a magyar preverbális mezőnek. A fenti, elsősorban a határozóosztályok mondattanának elemzését szolgáló mini-kalkulus elviekben transzponálható Bernardi és Szabolcsi modelljébe.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(30) a. *Feltétlenül megint el akar jönni. / Megint feltétlenül el akar jönni.*
b. *Gyakran szándékosan otthon marad. / Szándékosan gyakran otthon marad.*

(31) a. *Szerinted állítólag otthon van. / Állítólag szerinted otthon van.*
b. *Szerencsére általában igaza van. / Általában szerencsére igaza van.*

(32) a. *Szükségszerűen gyakran. / Gyakran szükségszerűen leváltanak valakit.*
b. *Valószínűleg már. / Már valószínűleg mindenki ismeri.*

A két sorrend a fenti példák többségében más-más jelentéssel párosul (még ha a jelentéskülönbség nem is mindig szembeötlő): a határozókat felszíni helyükön értelmezzük. (32b)-ben nem érzékelhető jelentéskülönbség. Vegyük észre azt is, hogy (31a) mindkét változata kétértelmű: a második határozót parentetikus prozódiával ejtve mindkettőben megfordul a határozók „hatóköre". A parentetikus használat, mely távolról sem mindig azonosítható könnyen a prozódia alapján, általánosságban is (de főleg a felső határozók esetében) gyakori lehetőség, és egyszersmind a határozók szórendi szabadágának egy független tényezője. A nyilvánvalóan parentetikusan használt adverbiumoktól célszerű mind a preverbális mind a posztverbális mező vizsgálata során elvonatkoztatni. A határozók ige előtti permutálhatóságáról, a (28) értelmében vett szelekciós tulajdonságaik korlátozott szabadságáról lásd Surányi (2008) 6. fejezetét.[19]

Ebben a részben eddig a különböző határozók ige előtti előfordulásának tanulmányozása során azt vizsgáltam, milyen fő határozóosztályok megkülönböztetésére van szükség, s ezek milyen szabályszerűségek alapján jelenhetnek meg a preverbális tartomány eltérő pozícióiban. A következő rész ugyanezeknek a határozóosztályoknak a posztverbális viselkedését vizsgálja.

3.2. A posztverbális határozók

3.2.1. A posztverbális határozók és kvantorkifejezések értelmezése

Az ige utáni mezőről az első és legfontosabb általánosítás, melyet tehetünk, az, hogy a magyar mondatnak ebben a tartományában a határozók szórendje alapvetően szabad. Ez tágabb megfogalmazásban minden ige utáni elemre igaz (l. É. Kiss 1994, 2002):

---

[19] Amennyiben egy határozó, mely alapvetően 2-es típust szelektál (azaz középső határozó) marginálisan szelektálhat (a beszélők egy része számára) 1-es típust is (azaz működhet felső határozóként is), akkor (marginálisan) megjelenhet topik felett is, lásd (i). Az ilyen természetű variációt is Surányi (2008) 6. fejezetében tárgyalom.

(i) %*Gyorsan János mindenkit megnyugtatott.*

Anoním bírálóm felveti az alábbi típusú példák elfogadhatóságának kérdését is, megjegyezve, hogy ezeket modellem elfogadhatónak jósolja (vö. (11a,i), (27)).

(ii) *Jánost mindenki szerintem mindenhova meghívja.*
Jánost minden ünnepségre valószínűleg meghívták.

A „mindenki(t) valószínűleg", illetve „mindenki(t) szerintem" szósorokat google internetes keresőbe beütve számos olyan találatot kapunk (2008. okt. 20.), melyben ezek a szósorok egy tagmondat ige előtti mezőjében fordulnak elő. Egy-egy példa:

(iii) *Ilyenkor mindenki valószínűleg magát adja.*
(iv) *Miniszter úr, mindenkit szerintem napok óta az izgat, hogy ön találkozott Kulcsár Attilával, vagy sem?*

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(33) A magyar mondat posztverbális mezőjének szórendje szabad.

Az igei vonzatokra vonatkoztatva, (33) két mai alternatív megközelítését az 1. részben foglaltam röviden össze. Ezek közül az egyik É. Kiss (2008b, megj. előtt) modellje, mely a felmozgatott ige alatti szerkezetrésznek a levezetés során történő „kilapulását" (nemkonfigurációssá válását) tételezi fel. É. Kiss (2009a, 2009b) ezt kiegészíti (34)-gyel (=(3c)), mely a mondatszerkezet lineárisan az igétől jobbra lévő részének és a felszíni szórendnek a viszonyáról szóló általánosításként fogalmazza meg (33)-at.

(34) A magyar mondat posztverbális mezője szabad linearizálású.

A modell kiegészül (3a)-val és (3b)-vel, mely a 2. részben bemutatott módon működik.

Az alábbiakban egy olyan alternatív megközelítését javaslom a posztverbálisan előforduló határozók elemzésének, melynek nem része (34) (vagy egy hozzá hasonló elv/szabály). Ezt a megközelítést a vonzatok ige utáni permutálhatóságának arra a megközelítésére építem, mely azt egyfelől a (részben) szabad szórendű nyelvek irodalmából ismert, újrarendezést eredményező, választható mozgatás (azaz: a keveredés), másfelől a helyben maradó (in situ) kvantorokra alkalmazott kvantoremelési mozgatás feltételezésével magyarázza (Surányi 2002, 2004a, 2004b, 2006a, 2006b). Azt vizsgálom, hogy e két, a transzformációs generatív modell keretében a nyelvek leírásában általánosan használt mozgatáson kívül kell-e további elvet/szabályt bevezetni a posztverbális határozók kezeléséhez, illetve módosítani kell-e ehhez a magyar nyelvtanának részét képező keveredés és kvantoremelés mozgatásainak leírását.

Kezdjük az empirikus általánosításokkal! (33) mellett még két fontos megfigyelést tehetünk. Az első a fenti (22)-es általánosítás párja:

(35) Minden határozó, amely állhat az ige előtt, megjelenhet az ige után is.

Egy következő általánosítás az ige után megjelenő határozók értelmezésére vonatkozik, melyre (37)-ben találhatók példák. (37a,b) egy alsó határozót tartalmaz, (37c,d) egy középső határozót, és végül (37e,f) egy felső határozót.

(36) Egy ige után álló H határozó értelmezhető a hierarchikus mondatszerkezetnek egy olyan pontján, ahol H preverbálisan megjelenhet.

(37) a. *Újraírta teljesen a cikket.*
b. *Teljesen újraírta a cikket.*
c. *Mindenkit megnyugtatott gyorsan.*
d. *Gyorsan mindenkit megnyugtatott.*
e. *Szerinted otthon van állítólag.*
f. *Állítólag szerinted otthon van.*

A (36)-ban kimondott szinonímiára vonatkozó egzisztenciális általánosítás valójában univerzálissá erősíthető. (37c) nem csak (37d)-vel lehet szinoním, hanem (38a)-val is; (37e) pedig nem csak (37f)-fel lehet azonos jelentésű, hanem (38b)-vel is. A releváns empirikus általánosítás tulajdonképp (39).

(38) a. *Mindenkit gyorsan megnyugtatott.*
b. *Szerinted állítólag otthon van.*

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(39) Egy ige után álló H határozó értelmezhető a hierarchikus mondatszerkezetnek bármely olyan pontján, ahol H preverbálisan megjelenhet.

É. Kiss (1992, 2002) alapján valójában (39) változtatás nélkül kimondható a kvantorokra is (lásd Hunyadi (1999, 2002) prozódiai alapú alternatív modelljét a kvantorhatókör-értelmezésről, illetve a (40)-hez hozzáveendő prozódiai feltételekről):

(40) Egy ige után álló K kvantor értelmezhető a hierarchikus mondatszerkezetnek bármely olyan pontján, ahol K preverbálisan megjelenhet.

Sőt, (22) és (35) is áll a kvantorokra is:

(41) Minden kvantor, amely állhat az ige után, megjelenhet az ige előtt is.

(42) Minden kvantor, amely állhat az ige előtt, megjelenhet az ige után is.

Ezek a párhuzamok egy olyan elemzés irányába mutatnak, melyben a határozókról szóló (22), (35) és (39) általánosítások, valamint a kvantorokról szóló megfelelőik (=(41), (42) és (40)) magyarázata egy és ugyanaz. É. Kiss (2009a, 2009b) fent összefoglalt, bal és jobb irányba történő adjunkcióra épülő elemzése épp ilyen.

Surányi (2002, 2004a, 2004b) szerint (i) azok a posztverbális kvantorok, amelyek a mondathierarchia valamely preverbális mezőbe eső pontján veszik hatókörüket, kvantoremeléssel kerülnek ebbe a hatóköri pozícióba, és (ii) a magyar olyan nyelv, melyben a kvantoremelés a nyelvekben szórendi megvalósulás szempontjából prototipikusan rejtett mozgatása választhatóan nyílt (azaz a mozgatott elem szórendi helyének meghatározása számára bemenetet képező) vagy rejtett (azaz a mozgatott elem szórendi helyét nem érintő). Ez számot ad az olyan kvantorokról, melyek a posztverbális mezőben generálódnak, de a preverbális mező egy adott pontján értelmeződnek (látható (43b) vagy rejtett (43a) kvantoremelési mozgatás útján):

(43) a. *Csak KÉT gyereke született mindenkinek.*
b. *Mindenkinek csak KÉT gyereke született.*

A posztverbális kvantorokra alkalmazható kvantoremelés nem ad számot azonban az olyan kvantorokról, melyek vélhetően a preverbális mezőben generálódnak:[20]

(44) a. *Minden évben tavasszal és ősszel virágba borul a kert.*
b. *Tavasszal és ősszel virágba borul minden évben a kert.*
c. *A tudósok Magyarországon is megbecsülésnek örvendenek.*
d. *A tudósok megbecsülésnek örvendenek Magyarországon is.*

[20] Bár nem egyértelmű, hogy vannak ilyen kvantorok, ebben a dolgozatban a (44a)-féle időhatározókat, illetve a (44c)-féle (frame/scene-setting) helyhatározókat ilyeneknek tekintem. Az, hogy ugyanezek a határozók nem csak az igemódosító felett, hanem a fókusz (felszíni pozíciója) feletti magasságban generálódnak, kétséges. (i)–(ii)-ben legalábbis, a kvantor szűk hatókörű olvasatát figyelembe véve, ezek a határozók a fókusz (felszíni pozíciója) alatt kell keletkezzenek:

(i) *A MI kertünk szokott minden évben tavasszal és ősszel virágba borulni.*
(ii) *Csak a TUDÓSOK örvendenek Magyarországon is nagy megbecsültségnek.*

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

Mint (44b,d)-ben látható, e kanonikusan „magasan” generált kvantorok is megjelenhetnek posztverbálisan. Ezeknek a kvantoroknak a posztverbális előfordulásai tehát semmilyen tekintetben nem értelmeződnek felszíni helyükön, ellentétben a posztverbális pozícióban keletkező, és ott szelektált argumentum szerepű kvantorokkal, illetve a posztverbáis pozícióban módosítást végző szabad határozói kvantorokkal. Ez utóbbiak a kvantoremelés standard definíciója szerint egy preverbális hatóköri pozíciót célzó kvantoremelés során változóként értelmezett nyomot hagynak, mely helyben értelmeződik (lásd pl. Heim és Kratzer 1998). Erre az értelmezési kérdésre az alábbiakban részletesebben visszatérünk. A kanonikusan „magas”, preverbális pozícióban generált és értelmezett kvantorok posztverbális előfordulásának esete a preverbális pozícióban generált és értelmezett határozók esetének feleltethető meg. Ez utóbbira világos példa a (18a,b)-beli felső határozók (egyedül lehetséges) fókusz feletti olvasata:

(45) a. *JÁNOS megy el szerencsére máshova.*
b. *HETVEN POLITIKUST választanak be talán az Országházba.*

Úgy tűnik, a magyar szabad szórend egyik meghatározó tulajdonsága az, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén megengedi, hogy egy kvantort vagy határozót *teljes egészében* egy felszíni pozíciójától eltérő pozícióban értelmezzünk.

(i) Az eddigi ilyen esetekre egyformán teljesülő feltétel az, hogy a felszíni pozíció a posztverbális mezőbe, az értelmezési pozíció pedig a preverbális mezőbe esik.

(ii) Fogadjuk el a klasszikus generatív szakirodalmat követve, hogy a preverbális mezőn *belül* nem fordul elő ilyen helyzet: a szakirodalom masszív empirikus általánosítása szerint a preverbális mezőben projektált elemek szerkezeti hierarchiája – mely megfelel a lineáris sorrendjüknek – egybeesik ezeknek az elemeknek az egymáshoz viszonyított értelmezési hierarchiájával (lásd az 1. részt; vö. É. Kiss (2002) áttekintő művének hivatkozásait; lásd még: É. Kiss 2009a, 2009b). Ez azt jelenti, hogy egy adott elem a preverbális mezőn belül nem értelmezhető a hierarchiában elfoglalt szintaktikai helyétől eltérő ponton.

(iii) Egy harmadik eset az, amikor mind a felszíni pozíció, mind az értelmezési pozíció a posztverbális tartományba esik. A kvantorok tekintetében É. Kiss (1991, 2002) megmutatja, hogy egy posztverbális tárgyi kvantor képes egy őt megelőző alanyi kvantort hatókörébe venni. Amennyiben teljesen hierarchikus szerkezetet tételezünk fel (mint Surányi (2006a, 200b)), ez azt jelenti, hogy a (rejtett) kvantoremelés a posztverbális tartományon belül is működik (ahogy Surányi (2002) javasolja). Valójában a nulla hipotézis is ez: a kvantoremelés mozgatása nem érzékeny az ige lineáris helyzetére; ha megfelelő hatóköri pozíció áll rendelkezésre (pl. egy vP vagy második FocP széle stb), akkor az adott kvantorkifejezés kvantoremelése ebbe a hatóköri pozícióba lehetséges kell legyen az ige felszíni helyzetétől függetlenül. A határozók tekintetében a (46) típusú példák igazíthatnak útba, ahol egy közepes és egy alsó határozó szerepel együtt az ige utáni mezőben, és mindkettőt a fókusz hatókörén belül értelmezzük. Bár az AH megelőzi a KH-t, értelmezésük hierarchiája csak [KH [AH…]] lehet (mint azt az előző rész bemutatta).

(46) *Csak az ELSŐ cikket írtam teljesen már át.*

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(iv) Az (i)-es eset fordítottja az, amikor egy preverbális kvantor, illetve határozó posztverbális pozícióban van értelmezve. A kvantorok esetében ez nem csak a nyíltan kvantoremelt kvantorkifejezések számára nem lehetséges, hanem a „magasan" generált kvantorkifejezések számára sem (l. (47a), vö. (44)). Ugyanez a határozók esetében is kizárt, l. (47b) (vö. (47c)).

(47) a. *Magyarországon is KÉT nagy irányzat csap össze.* (*fókusz > kvantor)
b. **Már csak JÁNOS olvasta el a cikket.*
c. *Csak JÁNOS olvasta már el a cikket.*

Az alábbi sémák foglalják össze, milyen konfigurációkat találtunk eddig. Ezen belül (48d) a posztverbális kvantoremelésnek felel meg. ((48)-ban a megelőzési viszonyok egybeesnek a hierarchikus viszonyokkal; (X) a határozók ill. Kvantorok értelmezési pozícióját, X pedig a felszíni pozícióját jelöli.)

(48) a.	OK		(X)	ige	X	(i)
b.	*	X Y	(X)	ige		(ii)
c.	*	(X) Y	X	ige		(ii)
d.	OK			ige	(X) Y X	(iii)
e.	*		X	ige	(X)	(iv)

Abban az esetben, ha egy kvantor ill. egy határozó a posztverbális mezőn belül nem a felszíni pozíciójának megfelelő hierarchikus helyzetben van értelmezve, a (48d)-ben ábrázolt elemzés mellett annak megfordítottja elvileg ugyanúgy lehetséges volna – melyet (49) ábrázol.

(49) ?: ige X Y (X)

(49)-ben nem az alacsonyabban megjelenő elemet értjük a felszíni pozíciójánál feljebb, hanem a magasabban megjelenő elemet értelmezzük a felszíni pozíciójánál lejjebb. Mint az imént a (iii)-as típusú eset tárgyalásakor rámutattam, a kettő közül az első eset a kvantorok esetében lehetséges kell legyen. Ugyanakkor nem láttunk olyan adatot, amely *kizárná* (49) elérhetőségét; azaz, hogy egy kvantort vagy egy határozót posztverbális felszíni pozíciójánál lejjebb értelmezzünk (pl. „rekonstruáljunk" egy a derivációban korábban elfoglalt pozíciójába). Kvantor esetében ez kizárt abban az esetben, amikor a kvantort bázispozíciójából nyílt kvantoremeléssel visszük posztverbális felszíni pozíciójába: a kvantoremelés hatókörileg nem „rekonstruálható" mozgatás (mint azt a preverbális pozícióba kvantoremelt kvantorkifejezések felszíni pozíciójuknak megfelelő hatóköri értelmezése is mutatja). Mivel a mozgatások univerzálisan egy hierarchikus szerkezetben csakis felfele irányulhatnak, (49) nem lehetséges „lefelé" történő (rejtett) mozgatás („süllyesztés") által sem. Viszont ha egy kvantor nem kvantoremelés, hanem más mozgatás útján kerül posztverbális felszíni pozíciójába, és ez a mozgatás – a kvantoremeléssel ellentétben – „rekonstruálható" (azaz a mozgatott elem a mozgatás előtti pozíciójában értelmezető), akkor nem kizárt a szóban forgó (49)-es konfiguráció. Amennyiben ugyanez a mozgatás alkalmazható volna a határozókra is, akkor az ő „hatóköri" rekonstrukciójuk is lehetséges lenne. Erre a kérdésre az alábbiakban még visszatérünk – meghagyva egyelőre a kérdőjelet (49) előtt. A következőkben az eddigi általánosítások magyarázatát keressük.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

3.2.2. Emelés

A kvantorok esetében a (48)-béli minták mindegyike magyarázható a kvantoremelés mozgatása által. (48a) és (48d) rejtett kvantoremeléssel áll elő. (48b,c) – maradva továbbra is a kvantoroknál – a magyar generatív szakirodalom konszenzusán alapuló – már említett, és (50)-ben megfogalmazott – tágabb általánosítás részét képezik. (50) magyarázata valójában távolról sem triviális; erre a kérdésre az alábbiakban még röviden visszatérünk. Mint említettem, (49) kvantoremelés során kizárt, mert egy kvantoremelt kvantorkifejezés hatókörileg nem „rekonstruálható".

(50) A preverbális mezőben álló operátorok (fókusz és kvantorok) egymáshoz képesti hatóköre megfelel egymáshoz képesti, a látható szintaxisban elfoglalt hierarchikus pozíciójuknak.

Mivel a kvantorok és a határozók viselkedése (48a–e) tekintetében párhuzamos, nem ésszerűtlen ugyanazt a mechanizmust feltételezni a (48a–e) általánosítások mögött a határozók esetében, mint a kvantorok esetében. (É. Kiss (2009a, 2009b) 2. részben összefoglalt elemzése pontosan ezt teszi.) Ezt a megfontolást követve a fentiek figyelembe vételével a javaslatom a következő: miután a kvantorok esetében a (48)-ban felsorolt minták magyarázhatók a kvantoremelés mozgatása által, ugyanezen felszíni pozíció–értelmezési pozíció meg nem felelések a határozók esetén is egy kvantoremeléshez hasonló mozgatás által állnak elő. Ennek a javaslatnak a kibontásához a kvantoremelési mozgatás természetét kell először értelmeznünk.

A fő sodort követve tekintsük a kvantoremelés mozgatását egy szintaktikai eszköznek egy szemantikai típus-konfliktus feloldására. Egy kvantor típusa $\langle\langle e,t\rangle,t\rangle$, ami nem az a szemantikai típus, amelyet az igék pl. tárgyukként vonzanak: ez utóbbi alapesetben *e* individuum típus (l. Heim–Kratzer 1998; May 1985). A kvantoremelés által hátrahagyott nyom (vagy másolat) viszont *e* típusú változó; végső soron ez az, ami feloldja a típus-konfliktust. May (ibid.) modelljétől eltérően, Reinhart (2006) szerint a kvantoremelési mozgatás csak nemfelszíni tág hatókör (más szóval: inverz hatókör) elérésének céljából váltható ki, a felszíni pozíciónak megfelelő hatóköri értelmezéshez azonban nem: az ilyen esetekben helyben értelmezzük a kvantort (ez többek között megvalósítható az ige típusváltoztatása által; pl. ha az ige $\langle e,\langle e,t\rangle\rangle$ típusú, akkor $\langle\langle\langle e,t\rangle,t\rangle,\langle e,t\rangle\rangle$ típusúra változtatható, mely már kombinálódhat közvetlenül az $\langle\langle e,t\rangle,t\rangle$ típusú kvantorral).[21] Fox (2000) May (1985) elgondolását követve azt a nézetet képviseli, hogy egy kvantort mindig lehet kvantoremeléssel értelmezhetővé tenni (sőt kell is): egy tárgyi kvantort legalább a vP-szélre kell emelni. Fox szerint csak az ilyen, a lehető legközelebbre irányuló kvantoremelésnél „hosszabb" kvantoremeléshez szükséges, hogy az olyan hatóköri viszonyokat hozzon létre, melyek nélküle nem volnának elérhetők (=hatóköri gazdaságosság elve). Az alábbiakban a kvantoremelés kiváltódása tekintetében a minimálisnál „hosszabb" kvantoremelésre vonatkozóan elfogadom Fox hatóköri gazdaságossági elvét, de a helyben értelmezhetőség kérdésében Reinhart

[21] Egy alanyi kvantor akár típusváltoztatás alkalmazása nélkül is értelmezhető helyben: az alanyi kvantor típusa $\langle\langle e,t\rangle,t\rangle$, az állítmány típusa pedig $\langle e,t\rangle$ (lévén, hogy egyetlen argumentum hiányzik csak belőle: maga az alany) (pl. Heim–Kratzer 1998). Ilyen módon értelmezhetők a topik pozícióban generált kvantorok is (amennyiben vannak ilyenek).

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

nézetét követem (miszerint egy kvantor helyben is értelmezhető, adott esetben az ige típusváltoztatásával).[22]

A feltételezett „határozóemelési" mozgatás a kvantoremeléshez több szempontból is hasonlít: (i) a szerkezetben csak felfele irányul, (ii) bármely olyan pozícióba irányulhat, ahol az adott határozó értelmezhető, vö. (39)–(40), (iii) az váltja ki, hogy az adott határozó a felszíni helyzetében nem értelmezhető (testvérösszetevője nem a határozó által megkívánt (szelektált) szemantikai típusú, vö. a 3.1. résszel). A kvantoremeléstől eltérően azonban (iv) a felemelt határozót semmilyen tekintetben nem értelmezzük a felszíni helyén. Értelmezzük ezt úgy, hogy a határozóemelés nem hagy értelmezhető nyomot. Feltételezhetjük-e, hogy a határozóemelés a kvantoremeléshez hasonlóan a látható szintaxisban is végbemehet a magyarban? Amennyiben – mint feltételezzük – a határozó az eredeti helyén nem nyer semmilyen értelmezést, nem szól semmi ez ellen.[23]

Vizsgáljuk meg közelebbről a feltételezett határozóemelésnek azt a tulajdonságát, hogy a felemelt határozót teljes egészében a mozgatás eredményeként betöltött helyén értelmezzük! A dolgozatunkban tárgyalt szabad határozók közös vonása, hogy nem szelektáltak. A szóban forgó posztverbálisan előforduló határozók jelenlétét tehát felszíni helyzetükben nem követeli meg semmilyen mondatbéli elem (sem máshol a mondatban, de ez itt mellékes). Ebben hasonlítanak a (44b)-ben és (44d)-ben bemutatott, kizárólag magasan értelmezett posztverbális kvantorokra: ezek posztverbálisan szintén nem értelmezhetők, ott változó típusú nyomot sem hagyhatnak. Azt mondhatjuk tehát, hogy nem csak a határozóemelés, hanem a kvantoremelés sem hagy értelmezhető nyomot felszíni helyén, amennyiben abban a szintaktikai pozícióban az nem értelmezhető.

Az értelmezhető nyomot nem hagyó mozgatás javaslata a mozgatás klasszikus nyomelméletetét felváltó másolatelmélet (Chomsky 1995) keretében az A-mozgatások esetében nem példa nélküli. Az argumentumokra alkalmazható A-mozgatások az A-vonás (avagy operátor) mozgatásokkal ellentétben nem operátor–változó függőségeket hoznak létre: a mozgatott elemnek nincs operátor része. Az A-vonás mozgatások által felmozgatott kifejezések értelmezhetetlenek volnának a megcélzott A-vonás pozíciókban, ha nem kötnének operátor összetevőjük nukleáris hatókörében változót. Az A-mozgatások esetén a kötött változó hátrahagyása sokkal inkább elméletfüggő kérdés; így például Lasnik (1999) javaslata szerint az

[22] Fontos kiemelni, hogy a kvantoremelés csak egy *helyben nem értelmezhető* (bár az ige típusváltoztatásával értelmezhetővé tehető) kifejezésre alkalmazható (amennyiben ezáltal inverz hatókört teremtünk). Ez azt jelenti, hogy egy helyben értelmezhető nem kvantor főnévi kifejezés (mint amilyenek a határozatlan névelős, ill. a gyenge számneves kifejezések) a kvantoremelésnek nem vethető alá, még akkor sem, ha ez az adott kifejezés számára inverz hatókört teremtene.

[23] Bošković–Takahashi (1998) és Bošković (2004) az itt javasoltnak a hierarchia szempontjából épp a fordítottját indítványozza a japán (nem lokális) keveredés kezelésére. Bošković és Takahashi (1998) szerint az ilyen, szemantikailag vakuózus keveredés úgy áll elő, hogy az adott elemet a felszíni pozíciójában, azaz az értelmezési pozíciójánál – és argumentumok esetében a szelekciós pozíciójánál – feljebb generáljuk, majd ezt követően, lévén, hogy e felszíni pozícióban az elem nem értelmezhető, az értelmezési pozíciójába süllyesztjük. Az általam a posztverbális, de az ige felszíni helyzete fölött értelmezett határozók (és az ugyanilyen helyzetű csak „magasan" értelmezhető kvantorok) kezelésére tett javaslat ennek a megfordítottja: mivel ezek az elemek a posztverbális tartományban lévő hierarchikus pozíciójukban nem értelmezhetőek, őket az értelmezési pozíciójukba emeljük. Ebben az esetben, ugyanúgy mint Bošković és Takahashi (1998) elemzésében is, a felszíni („nyom") helyzetben nem marad értelmezendő elem.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

A-mozgatások nem hagynak hátra „nyomot” (a másolatelmélet fogalmaival: esetükben a báziskópia teljesen törlődik, az A-mozgatás nem „rekonstruálható”). Son (2003) amellett érvel, hogy a japán kérdőszók keveredési mozgatása (*wh-scrambling*) szintén nem hagy értelmezhető nyomot. Tételezzük fel tehát, hogy a kvantoremelés sem kell, hogy (kötött változóként értelmezett) nyomot hagyjon (azaz: törlődhet teljesen a kvantor báziskópiája), amennyiben az így keletkező reprezentáció (melyben a kvantornak csak a fölső kópiája van jelen, s a kvantor nem köt változót) értelmezhető. Ez pontosan azokban az esetekben lehetséges, melyekben a kvantor olyan határozói kifejezés, mely a mozgatás által célzott fölső pozícióban a 3.1. rész értelmében megengedett, mert értelmezhető (erre példa (44b) és (44d)). A posztverbális határozókra alkalmazott határozóemelés is épp ilyen eredménnyel jár: a felső (preverbális) pozícióban a határozó teljes egészében értelmezhető, méghozzá anélkül, hogy eredeti helyén változót kötne (mely értelmezhetetlenségre vezetne). Mindezek fényében a kvantoremelés és a határozóemelés egy és ugyanaz a szintaktikai művelet (a továbbiakban: emelés): egyetlen különbségük (=(iv)) is csak látszólagos, és a mozgatás alá vetett elemek „nyom” kópiájának értelmezésére vonatkozó általános szabályszerűségeknek egyformán engedelmeskednek.

3.2.3. Keveredés

Térjünk most vissza a (49)-ben nyitva hagyott lehetőségre, melyről azt állítottam, hogy egy olyan a posztverbális mezőn belüli mozgatási művelet esetén volna lehetséges, mely az adott határozót vagy kvantort a látható szintaxisban feljebb helyezi a szerkezetben, de annak értelmezése az eredeti pozíciójában történik. Mint rámutattam, tudható, hogy a (kvantor)emelés során nem mehet végbe ilyen ún. „teljes rekonstrukció”.

(49) ? ige X Y (X)

A „teljes rekonstrukció” azonban a keveredési mozgatásnak a japánban (koreaiban stb.) található válfajának esetében lehetséges (egyéb kívánalmak befolyásától elvonatkoztatva, nem kötelező); sőt, a „japán típusú” keveredésnek épp ez fő specifikuma. Surányi (2006a, 2006b)-ben részletesen érveltem amellett, hogy a magyar posztverbális tartomány szerkezetén belül a főnévi argumentumokra épp ez a japán típusú keveredés jellemző. A keveredés az azt megengedő, (részlegesen) szabad szórendű nyelvekben azonban tipikusan nem csak a főnévi argumentumokra alkalmazható, hanem más kategóriákra is, mint pl. a névelős/névutós kifejezés vagy a tagmondat. A magyar posztverbális mező összetevőinek sorrendje a (33)-as általánosítás szerint – az összetevők kategóriájától függetlenül – szabad.[24] Elviekben tehát a keveredést alkalmazhatónak tekinthetjük nem csak a főnévi vonzatokra, hanem a névutós kifejezésekre, az ige tagmondat vonzataira, illetve a határozókra is, függetlenül attól, hogy kvantor vagy nem kvantor típusú kifejezésekről van szó.[25]

[24] Ez a szabadság szintaktikai természetű; az egyes összetevők relatív helyzetét prozódiai (beleértve az összetevők fonológiai hosszúságát), feldolgozási stb. tényezők nagyban befolyásolhatják (l. pl. az É. Kiss (2009a, 2009b) által hivatkozott Behagel-törvényt).

[25] A határozók keveredésének feltételezése jó ideje vita témája a szakirodalomban. A szabad határozók keveredésnek történő alávethetősége mellett érvel például Frey (2003) és Pittner (2004) a németben, Bailyn (2001, 2004) az oroszban, Yokota (2004) pedig a japán szelektált határozókról mutatja ki, hogy alávethetők keveredésnek, Shileds (2007) pedig mind a japánról, mind az oroszról (Alexiadou (1997) is érvel a határozók keveredése mellett). Grewendorf és Sternefeld (1990) szerint a VP-t és az IP-t kivéve minden maximális projekció alávethető keveredésnek.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

Felmerül azonban a kérdés, hogy vajon nyerhető-e a fent vizsgáltakhoz hasonló értelmezési adatokból pozitív bizonyíték a határozók és Kvantorok Keveredésnek történő alávethetőségére? Más szóval: az adatok pusztán kompatibilisek a Keveredés általános alkalmazhatóságának feltételezésével (mert az Emelési mozgatás minden olyan mintát már lefed, melyet a Keveredés határozókra ill. Kvantorokra alkalmazásával elő lehet állítani), vagy pedig található olyan adat, melynek magyarázatául épp a határozók, ill. a Kvantorok Keveredési mozgatása (és ennek folytán rekonstrukciója) szolgál?

Két lehetőség is kínálkozik ennek a kérdésnek e megválaszolására. Az első arra a felismerésre alapszik, hogy emeléssel nem magyarázható, ha azt találjuk, hogy egy határozó/kvantor a felszíni helyénél olyan módon értelmeződik lejjebb (ti. egy őt követő másik elem hatókörében, így az alatt), hogy kizárható, hogy ezt az értelmezési hely és a felszíni hely között megjelenő másik elem rejtett emelése (=(48d)) okozza. Egy ilyen konstrukció (49) megvalósulásaként volna elemezhető, melyben X keveredés által került Y fölé, és a keveredés teljes rekonstrukció alá vethetősége miatt értelmezhetjük X-et mégis Y alatt. Egy másik lehetőség a tesztelésre olyan határozót/kvantort keresni, amelyre nem alkalmazható az emelés művelete, de amely ennek ellenére a bázispozíciójánál magasabban helyezkedik el.

Az emelés, mint láttuk, olyan elemekre alkalmazható, melyek helyükön nem értelmezhetőek (vö. 20. lábj.). Az olyan főnévi vonzatok, melyek nem kvantorok (tehát szemantikai fordításuk nem általánosított kvantort tartalmaz), nem ilyenek. Ezek közé tartoznak a (nem a mondat második fókuszaként funkcionáló) *kevés* számneves főnévi kifejezések, illetve a puszta számnévvel álló főnevek is (l. Szabolcsi 1997; Surányi 2002, 2004a, 2004b). Az alábbi (51a) mondat *kevés*-NP alanyát megelőzi egy kvantor tárgy, és a mondat releváns jelentése az, melyben a kvantor a felszíni pozíciójának megfelelőnél szűkebb hatókört vesz fel (a felszíni hatóköri olvasat természetesen könnyen elérhető). Mivel kvantoremelés esetén kizárt a hatóköri rekonstrukció, és miután a *kevés*-NP tárgy szelektált elem, és nem kvantor, ezért emeléssel ez az olvasat nem állítható elő. Előáll a kívánt olvasat, ha a tárgyi kvantorkifejezés keveredéssel került az alany fölé, aztán pedig rekonstruálódik. (51b) ugyanezt illusztrálja az alacsonyan is generálható *újra* határozóval (vö. Stechow 1996), mely a releváns olvasatban a korábbi állapot visszaállítására vonatkozik (ún. restitutív olvasat; e jelentés a következőképp parafrazálható: „Nincsenek kevesen, akik felveszik újra az eredeti nevüket").

(51) a. *Nem láttak minden filmet kevesen.*
(OK nem > kevés > minden / OK nem > minden > kevés)
b. *Nem veszik fel újra kevesen az eredeti nevüket.*
(OK nem > kevés > újra / OK nem > újra > kevés)

A másik fent említett tesztet az alábbi példák mutatják be. Mindkét mondatban a kvantor ill. a határozó megelőzi az alanyt, annak ellenére, hogy annál alacsonyabb alapszerkezeti pozícióban generálódott (az (52b) példában az *újra* határozó releváns olvasata itt is a restitutív olvasat).

(52) a. *A PARTIN mutatott be mindenkit János Marinak.*
b. *Felépítették újra a helyiek a földrengés által ledöntött sziklaképződményt.*

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

Mint látjuk, empirikus okunk van a keveredés mozgatásának kiterjesztésére a kvantorok és határozók halmazára is.[26] Feltehető tehát a keveredés általános érvénye, azaz hogy a (teljes rekonstrukció alá vonható) keveredési mozgatás a posztverbális elemek mindegyikére alkalmazható, s a posztverbális szabad összetevősorrendnek ez adja a magyarázatát. (49) mintáját mindezek alapján a keveredés valósítja meg.

Összefoglalva az eddigieket, ebben a részben a következő feltételezésekből álló javaslatot terjesztettem elő a határozók és kvantorok mondattani kezelésére, valamint a posztverbális tartomány elemzésére. (i) A magyar mondattanban kvantoremelésként számon tartott, típus-konfliktus által kiváltott mozgatás (pl. É. Kiss 1991) – mely a magyarban választhatóan nyílt vagy rejtett (Surányi 2002, 2004a, 2004b) – azokra a határozókra is alkalmazható, melyek olyan, az értelmezési pozíciójuknál alacsonyabb hierarchikus helyzetben generálódnak, ahol típus-konfliktus miatt nem értelmezhetőek. Ugyanez áll az olyan csak „magas" pozícióban értelmezhető kvantorokra is, melyek felszíni helyükön még az ige típusemelésével sem értelmezhetőek. (ii) A korábbi munkámban a posztverbális főnévi vonzatokra alkalmazott keveredési mozgatás (Surányi 2002, 2004a, 2004b) a posztverbális mező más elemeire, így az ige utáni határozókra és kvantorkifejezésekre is kiterjeszthető. Amellett érveltem, hogy a magyar szabad szórend jelen dolgozatban tárgyalt vonatkozásai e két mozgatási művelettel magyarázhatók.

3.2.4. A mozgatási műveletek alkalmazási tartományai

Az elemzésemben szereplő két mozgatásnak – az emelésnek és a keveredésnek – a mondaton belüli alkalmazhatósági tartományairól kívánok végezetül néhány szót szólni. Amint az a 3.1. részben bemutatott adatokból kitűnik, a keveredés nem alkalmazható sem a preverbális mezőn belül, sem pedig a posztverbális mezőből a preverbális mezőbe irányulóan (másként az ige előtt álló elemek relatív hatóköre ugyanúgy radikálisan szabad volna, mint az ige utániaké, hiszen a keveredés választhatóan rekonstruálható mozgatás). Az emelésről azt állapítottuk meg, hogy nem csak a posztverbális mezőből a preverbális mezőbe történhet, hanem a posztverbális mezőn belül is. A már többször említett klasszikus empirikus általánosítás alapján, mely szerint a preverbális elemek egymáshoz képesti felszíni szintaktikai pozíciói és relatív hatókörük közti leképezés izomorfizmus (lásd az 1. részt), az emelés a preverbális mezőn belül sem működhet. A két mozgatás eloszlását (53) és (54) foglalja össze.

(53) keveredés

a.	*	[	X ⟵	ige [	⟵	X	]]
b.	*	[	X ⟵	X ige [			]]
c.	OK	[		ige [	X ⟵	X	]]

(54) emelés

a.	OK	[	X ⟵	ige [	⟵	X	]]
b.	*	[	X ⟵	X ige [			]]
c.	OK	[		ige [	X ⟵	X	]]

Vegyük ehhez most hozzá a topikalizáció mozgatását is:

[26] Egy további érv a kvantorok keveredésnek történő alávethetősége mellett, mely Surányi (2006a, 2006b)-ben található, a gyenge kereszteződési feltétel érvényesülésének mintázatából adódik.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

(55) topikalizáció

a.	OK	[	X ⟵	ige [	——X	]]
b.	?	[	X ⟵X	ige [		]]
c.	*	[		ige [	X ⟵X	]]

A vonzatok topikalizációjából tudjuk, hogy ez a mozgatás a posztverbális tartományból a preverbális tartományba képes vinni egy elemet (55a), míg a posztverbális tartományon belül (55c) nem működik (l. Surányi 2002, 2004a, 2004b). A kérdőjeles (55b) séma a preverbális mezőn belüli topikalizációt ábrázolja. Azok a kifejezések jöhetnek itt szóba, amelyek preverbálisan generálhatók, és előfordulhatnak egy főnévi topik felett: a topik funkciójú kvantorok (vö. (44)), illetve a jelentésükben valamilyen típusú individuumot tartalmazó magas (*scene setting/frame*) idő és helyhatározók (vö. (8)). Ezeknek a kifejezéseknek a topik pozícióban való előfordulhatósága önmagában nem bizonyíték az (55)-féle topikalizáció létére, hiszen a topik helyzetben való megjelenésük könnyen elemezhető a topik pozícióban való bázisgenerálásként is (N.B. a kvantorok is értelmezhetőek helyben egy ilyen pozícióban, vö. 3.2.2., kül. 20. lábj.). Az (56a,b)-féle, kötött névmási változót tartalmazó példák azonban megmutatják, hogy ezek a topik helyzetben lévő kvantorok ill. határozók származhatnak egy, a kvantormezőben álló (másik) kvantorkifejezés hatókörén belülről.

(56) a. *Minden jelenlévő tanítványának Chomskyt mindkét professzor bemutatta.*
b. *A hazájában állítólag minden prófétát félreértenek.*

Ez azonban önmagában mégsem bizonyítja, hogy ezek a kifejezések a preverbális mezőn belül (egy, a topik pozíciónál alacsonyabb helyzetben) generálódtak, lévén, hogy előrekerülhettek emelés által a posztverbális mezőből is. Ha egy ilyen kifejezés a posztverbális mezőben keletkezik, ahol helyben nem értelmezhető, akkor az emelés alkalmazható rá. Az emelés – korábbi meghatározásunk alapján – az adott elemet egy olyan helyzetből, ahol az nem értelmezhető, egy olyan pozícióba viszi, ahol értelmezhetővé válik. A kvantorok esetében az emelés változóként értelmezett nyomot hagy a kiinduló helyen, mert (és amennyiben) erre az értelmezhetőség miatt szükség van. Tekintve, hogy az (56a,b)-féle példákban szereplő „magas" (*frame*) helyhatározók illetve kvantorok minden további nélkül értelmezhetőek a topik pozícióban (a szóban forgó „magas" kvantorok akár individuumváltozó értékű nyom hátrahagyása nélkül is), arra kell következtetnünk, hogy az ilyen kifejezések emelés által is kerülhetnek a posztverbális mezőből közvetlenül a topik helyzetbe.

E szakasz zárásaként a fenti három mozgatási művelet most összefoglalt eloszlását illetően állok elő javaslattal. Ellenkező előjelű bizonyíték hiányában tételezzük fel, hogy a topikalizáció, a másik két mozgatáshoz hasonlóan, nem alkalmazható a preverbális mezőn belül (azaz (55b) ugyanúgy nem lehetséges, mint (53b) és (54b)). Tekintsük most a keveredés és a topikalizáció mozgatásait. Azt láthatjuk, hogy bár (a) mindkét mozgatás kategoriálisan nemszelektív, (b) mindkettő rekurzív, és (c) mindkettő a nyílt szintaxisra korlátozódik, az eloszlásuk eltér: (i) míg a keveredés nem irányulhat a posztverbálisból a preverbális mezőbe, a topikalizáció igen; (ii) a keveredés végbemehet az ige utáni tartományon belül, a

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

topikalizáció nem.[27] Röviden szólva, a két mozgatás tartományok közötti eloszlása egymást kiegészítő mintát mutat (eltekintve most a preverbális mezőn belüli mozgatások lehetetlenségétől). Adja magát a feltételezés: ez a két mozgatás egy és ugyanazon művelet két megvalósulása. Egy ilyen állítás akkor állhat meg, ha meg tudjuk adni, milyen független tényezők felelősek a két mozgatás közt tapasztalható különbségekért.

A topikalizációról Cinque (1990) megmutatja, hogy nem kvantifikációs függőséget hoz létre (ellentétben pl. a fókusz- ill. a kérdőszómozgatással). A topikalizáció nyoma (ellentétben a kvantifikációs mozgatások nyomával) anaforikus természetű (l. Cinque 1990; Lasnik–Stowell 1991; Rizzi 1997). E nyom szemantikai típusa (szemben a kvantoremelés és más kvantifikációs mozgatások által hátrahagyott nyommal) anaforaként tehát megegyezik magának a topikalizált elemnek a szemantikai típusával. É. Kiss (1992, 1994, 1995) a magyar topikalizáció egy logikai alanyról történő predikáció szintaktikai konfigurációját hozza létre. É. Kiss szerint a topikalizáció az angol típusú NP-mozgatástól (az esetadással kapcsolatos okokból) elsősorban lokalitási feltételeiben tér el, amennyiben hosszú mozgatásként (azaz felsőbb tagmondatba történő mozgatásként) is működik.[28]

A magyar posztverbális mezőre jellemző japán típusú lokális (rövid) keveredés főként az A-mozgatás (NP-mozgatás) jegyeit viseli (lásd Surányi 2006a, 2006b és az ott idézett műveket), és nem kívánja meg, hogy a mozgatott elem specifikus (vagy „referenciális") értelmezésű legyen. A magyar esetében (Diesing-féle (1992) leképezési hipotézis alapján) ez azért sem meglepő, mert a keveredés a logikai állítmányi funkcionális projekción (az AspP-n ill. a FocP-n) belül megy végbe. Ennélfogva a magyar keveredés nem hoz létre logikai alany–logikai állítmány felosztást. Egyes nyelvek vP-n kívülre irányuló keveredési mozgatásait, melyek csak specifikusan értelmezett főnévi kifejezésekre alkalmazhatók, szokás egy mondatközépi, alacsony topik pozíciót célzó topikalizációnak is tekinteni.

Látható, hogy a (magyar) topikalizáció és a (magyar) keveredés egymáshoz igen közel álló mozgatási műveletek. Lényegi különbségük abban áll, hogy (i) míg a topikalizáció nem a propozíció (nyelvtől függő kategóriájú és méretű, pl. vP, TP) lokális tartományán belül megy végbe, hanem azon kívülre, egy felsőbb tartományba irányul (s így aztán hosszú mozgatás is lehet), a keveredés a propozíción (adott esetben a topikról szóló állítmányon) belüli művelet, s így szükségképpen lokális; és (ii) a keveredéssel ellentétben a topikalizáció logikai alany–logikai állítmány tagozódást hoz létre, és az általa felmozgatott elem abban logikai alanyként funkcionál (ennek köszönhető a topikra érvényes specifikussági

[27] Müller (1995: 3. fejezet, 6. rész) a keveredés kategoriális szelektivitását tárgyalva amellett érvel, hogy e tulajdonság tekintetében nincs alapvető különbség a német keveredés és a topikalizáció (valamint a kérdőszómozgatás) között. A magyarban ugyanez a helyzet.

[28] A topikalizáció minden valószínűség szerint nem egységes mozgatási művelet a nyelvekben. Míg a magyarban a topikalizáció rekurzív szabály, a német/holland típusú V2 nyelvekben vagy a japánban tagmondatonként szintaktikailag legfeljebb egy topik engedélyezett. A magyar topikalizáció nem mutat az angol vagy német topikalizációra jellemző „topik-sziget" hatást sem. Lásd még É. Kiss fent idézett munkáit. Míg a V2 nyelvekben a topikalizáció a főmondatban igemozgatást vált ki, és kiegészítő eloszlásban van a kérdőszómozgatással, ellentétben a keveredéssel, a magyarban egyikük sem jár igemozgatással, és mindkettő független a kérdőszómozgatástól.

(i) **That man* *we know* *that* *this book* *Mary* *gave to.*
az ember.OBL mi tud.1PL hogy ez könyv.ACC Mary.NOM ad.MÚLT-nak
'Annak az embernek tudjuk, hogy ezt a könyvet Mari odaadta.'

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

kívánalom). (i) és (ii) szorosan összefüggnek: a topikalizáció során az (i)-ben leírt szintaktikai konfigurációt értelmezzük a (ii)-ben megfogalmazott módon. Konkretizáljuk most ezt az alábbi szintaxis–szemantika közötti leképezésre vonatkozó általánosítás formájában:

(57) Ha egy K kifejezés a propozíciót képviselő FP funkcionális frázison kívül áll, és K szemantikai típusával megegyező típusú nyomot köt a szintaktikai reprezentációban FP-n belül, akkor FP állítmányként, és K annak logikai alanyaként (azaz: topikként) értelmezett.

A propozícióból létrehozott állítmány FP funkcionális frázisa igekötős predikátum esetén AspP, fókuszos predikátum esetén FocP. A jelen dolgozatban is elfogadott, klasszikusnak mondható nézet szerint mind a határozók, mind az emelés által felmozgatott kvantorok adjunkcióval kerülnek a szerkezetbe. Lineáris fogalmakra lefordítva az (57)-ben megfogalmazott értelmezési szabályt: ha egy kifejezés a posztverbális tartományból a(z igekötőt ill. fókuszt megelőző) preverbális tartományba mozog úgy, hogy a helyén nyomot (változót) köt, akkor ezt a kifejezést topikként kell értelmezni.

(57) egy mozgatási függőség konfigurációjának értelmezését írja le. Neeleman és Koot (előkészületben) nyomán feltételezhetnénk (57) mellett, hogy a szintaxis–szemantika leképezésben – (57)-től függetlenül, de azzal együttműködve – érvényesül egy templatikus természetű leképezési szabály, amely biztosítja, hogy a preverbális mezőn belül a topik megelőzze a kvantorokat (pontosabban, hogy a kvantorok nukleáris hatókörében ne állhasson topik), hasonlóan ahhoz, ahogy egy Neeleman és Koot által javasolt templátum kizárja a fókuszt követő háttér részben egy topik előfordulását. Egy másik lehetséges megközelítés szerint a topik–komment egység szemantikai értéke nem egyszerű – azaz *t* típusú – propozíció, melyből egy kvantor kimozoghat, így hozva azt a számára szükséges $\langle e,t \rangle$ típusúra (vö. 3.2.2.), lévén, hogy a topik–komment tagolás az egyszerű argumentum-szaturációtól eltérő értelmezést kell kapjon. A 3.1. részben bemutatott mini-kalkulus ez utóbbi megközelítést képviseli, a kalkulus által szintaktizált formában.[29] Amennyiben ez így van, akkor ez (57)-tel együtt azt eredményezi, hogy egy, a posztverbális mezőből a preverbális

[29] Megismétlem a javasolt mini-kalkulus magyar preverbális mezőre való alkalmazásának sematikus reprezentációját, annak is egy egyszerűsített változatát:

(i) [**3** topik [**3** … [**2** kvantor [**2** … [**1** igekötő…]]]]]

A topikok egy 3-as típusú mondatszintű összetevőhöz kapcsolódnak, a kvantorok pedig egy 2-es típusúhoz. Ez az általános elemzés természetesen számos formát ölthet az itt számokkal jelölt szemantikai típusok konkrét azonosítását illetően – a lehetőségeket itt nem kívánom sem értékelni, sem választani közülük. Illusztrációként álljon itt egy egyszerű példa. Gunji (1987: 170) az (aboutness) topikalizációt tartalmazó szerkezeteket nem egy predikátum és egy individuum kombinációjaként fogja fel, hanem olyan jelentést rendel hozzájuk, melyben egy individuum és egy, az individuumot tartalmazó propozíció között egy adott reláció áll fenn. Tehát a topik+komment egység szemantikai értéke nem propozíció. (i) leegyszerűsítve mutatja ezt be. A fent elfogadott nézet alapján – mely szerint a komment nem szaturált predikátum – módosíthatjuk ezt a felfogást (ii) szerint. A lényeg: a topik és komment kombinációja a szemantikai kompozíció speciális módját jelenti (hasonlóan pl. az inkorporációhoz, mely a kompozíciónak szintén egy speciális módja, l. Chung és Ladusaw 2003).

(i) R(Ken szobája, A nagynéni kitakarította Ken szobáját)
(ii) R(Ken szobája, A nagynéni kitakarította *x*-et)

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

mezőbe kerülő K kifejezés, amelynek nyoma saját típusával megegyező szemantikai típusú, a preverbális mezőben topikként kell értelmeződjön, és meg kell előznie az ott (a nyílt vagy rejtett szintaxis szintjén) hatókört vevő kvantorokat.

Az e dolgozat által képviselt moduláris felfogás szerint tehát a magyar keveredés és topikalizáció egy mozgatási műveletnek lokális (propozíción belüli), és nemlokális (propozíción kívülre irányuló) megvalósulásai, melyek különbségei tőlük független tényezőkből adódnak.[30]

A keveredés és topikalizáció mozgatása (melyre a könnyebbség kedvéért a továbbiakban „áthelyezés" néven utalok) mellett a fenti elemzésben az emelés szerepelt. Az emelés – az áthelyezéshez hasonlóan – mind a posztverbális mezőn belül, mind a posztverbálisból a preverbális mezőbe irányulóan végbemehet. Az emelés és az áthelyezés közötti különbség alapjában véve a mozgatás által érintett elemnek a bázisgenerált helyzetében való értelmezhetőségében nyilvánul meg: míg az áthelyezés a helyben is értelmezhető elemeket, az emelés a helyben nem értelmezhető kifejezéseket helyezi át. A két művelet tehát az elemek két diszjunkt halmazára alkalmazható. Ez az egyszerű megfigyelés újból felveti az egyesítés lehetőségét: vagyis azt a megközelítést, hogy az emelést és az áthelyezést szintaktikailag egységes műveletként kezeljük, eltéréseiket pedig független tényezőkre vezessük vissza, mely különbségek közül az áthelyezés kötelező láthatósága (nyíltsága) illetve az emelés (finit) tagmondatra korlátozottsága az alapvetőek. Ezt a munkát azonban egy későbbi alkalomra kell hagynom; itt jelzésszerűen felvillantani tudom csak a magyarázat egy lehetséges irányát.

Az áthelyezés kötelező nyíltsága valószínűleg az egyszerűbb eset: okát nézetem szerint egy esetleges rejtett áthelyezésnek mindkét interfész rendszer szempontjából vakuózussága jelentheti.[31] Az emelés (finit) tagmondatra való korlátozottságát a fent említett Fox-féle hatóköri gazdaságosság elvéből látom levezethetőnek, mely szerint az emelés (kvantor esetén a kvantor mozgatása és nyomának individdumváltozóként történő értelmezése) egy az értelmezhetőséghez minimálisan szükségesnél (a kvantort tartalmazó fázis szélénél) távolabbi (feljebbi) pozícióba csak akkor lehetséges, ha ezáltal olyan hatóköri értelmezés jön létre, ami e mozgatás nélkül nem volna elérhető. Feltételezhető, hogy a magyarban az AspP ill. a FocP fázisok (Surányi 2002, 2004a; a FocP-re vonatkozóan Kenesei 2009; Surányi 2006c, 2009b; É. Kiss 2008b, megj előtt).[32] Mint láttuk, az AspP/FocP szélére – s így „hatókörének" megfelelő helyre – emelt kvantor ill. határozó itt, az AspP/FocP-hez adjungálva értelmezhetővé válik (a kvantor nyoma individuumváltozóként értelmeződik, a

[30] Felmerül a kérdés, hogy a két mozgatás állhat-e egymást tápláló viszonyban. Ez az elvi lehetőség a fentiekből következően csak keveredés→topikalizáció irányban elképzelhető. (Müller és Sternefeld (1993) mozgatástipológiai elmélete szerint ha két mozgatás egyező típusú, akkor az egyik táplálhatja a másikat.) Az alábbi, a gyenge keresztezési hatást elkerülő példa azt igazolja, hogy a keveredés táplálhatja a topikalizációt.

(i) *A legtöbb könyvet ezen a polcon az írója külön nekem dedikálta*.

[31] Feltételezve, hogy a „logikai alany" értelmezéshez az adott elem szemantikai jegyeinek is a logikai alany pozícióban kell lenniük. Chomsky (1995, 2001) alapján a rejtett mozgatás csak a morfoszintaktikai jegyeket érinti.

[32] Az igemozgatás Asp-ból Foc-ba az AspP fázist kiterjeszti FocP-re (l. Gallego 2006; den Dikken 2006; Surányi 2006c, 2009b; É. Kiss 2008b, megj. előtt).

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

határozó nyoma pedig törlődik). Ez azonban azt jelenti, hogy innen egy határozó már nem mozoghat emeléssel feljebb, egy kvantor pedig csak akkor, ha ez által a további mozgatás által olyan hatókör-értelmezést eredményez, amit e nélkül nem érhetnénk el.[33] Lévén, hogy egy finit CP is fázis, a következő emelési mozgatás ennek szélére kell irányuljon (Chomsky 2001). Mivel azonban ezzel nem érünk el olyan hatóköri értelmezést, amelyet e CP-szélre történő mozgatás nélkül nem érhetnénk el, ezért ez a mozgatás nem minősül jól-kiváltottnak. Közkeletű feltételezés, hogy az infinitívuszi alárendelt tagmondatok nem fázisok (valószínűleg nincs is CP projekciójuk). A kötőmódú alárendelt tagmondatok a magyarban, mint ahogy sok más nyelvben is, lokális függőségek számára viszonylag áthatolható szintaktikai tartományok. Az újlatin nyelvek kötőmódú alárendelt tagmondatait Gallego és Uriagereka (2007) elemzése szerint defektív C (mondatbevezető fej) vezeti be, s ezek a CP-k nem (erős) fázisok (vö. Chomsky 2001). Az infinitívuszi és a kötőmódú beágyazott mondatok nem fázis státusza magyarázza, hogy ezekből lehetséges kvantor-emelés egy fölérendelt tagmondatba (l. pl. É. Kiss 2002). Ez a mozgatási lépés (ti. az AspP/FocP széléről a következő fázis szélére) ugyanis teljesíti azt a feltételt, hogy általa olyan hatóköri értelmezés jön létre, mely nélküle nem volna elérhető. (58a)-ban egy kötőmódú mondatból vittünk fel egy kvantort a felső tagmondat kvantorpozíciójába (melynek kvantorpozícióként való azonosíthatóságát egy a főmondatban generált közepes határozó biztosítja). (58b,c) abban különbözik ettől, hogy a beágyazott tagmondat kijelentő módú.[34]

(58) a. *Megint minden lánynak szeretné, hogy adjam át az üdvözletét.*
b. **Megint minden lánynak azt hittem, hogy átadta az ajándékot.*
c. **Szándékosan mindenkit elárultam, hogy átengedek a vizsgán.*

Itt csak nagy vonalakban adtam lehetséges magyarázatát az emelés – az Áthelyezéstől őt megkülönböztető – sajátságainak. Utalni kívánok még arra, hogy egy ilyen megközelítés nem csak kivihetetlen nem volna, hanem előzmények nélküli sem. Például Johnson és Tomioka (1997) és Johnson (2000) – Hornstein (1995) modelljéből kiindulva – valamint Miyagawa (2005) az angol típusú kvantoremelésnek egy olyan elemzése mellett érvelnek, mely azt a keveredés megvalósulásának tekinti.

Végezetül egy eddig nyitva hagyott kérdésre kell még választ kínálnom. Nevezetesen arra, hogy mi a magyarázata annak, hogy az áthelyezés és az (iménti javaslatom értelmében az ennek részét képező) emelés miért nem működhet a preverbális tartományon belül,

[33] Csak az emelés jár a mozgatás nyomának megváltoztatásával, aminek feltétele, hogy a nyom pozícióban az emelés által érintett kifejezés értelmezhetetlen legyen. Az áthelyezés (ha a fázis lokális tartományán kívülre történik: topikalizáció) nem jár ilyen feltétellel, ennek tehát egy AspP/FocP szélén elhelyezkedő – s ebben a helyzetben értelmezhető – határozó vagy kvantor minden további nélkül alávethető. Ekkor azonban a topikalizációra érvényes feltételeknek kell teljesülniük.

[34] Egy adott tagmondat nem fázis státusza összefüggésbe hozható időértelmezésének a fölérendelt mondat idejétől való függőségével. Ennek okán elképzelhető, hogy a nem finit és kötőmódú mondatokon túl kijelentő módú mondatok is lehetnek nem fázis státuszúak. Mivel az adatok megítélése bizonytalan, további vizsgálat kell kiderítse, milyen egyéb feltételek játszanak még szerepet. Anoním bírálóm egy (i)-hez hasonló példát hoz föl, melyet jónak ítél (az eredeti példát a megítélést befolyásoló kétértelműsége miatt módosítottam).

(i) %*János megint minden diákkal megígérte, hogy elvégzi a kísérletet.*

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

vö. (53)–(55). E megszorítás levezethető lehet a javasolt elemzés alapján abból, hogy az itt helyet foglaló határozók, kvantorok és topik kifejezések mind a mondat állítmányi részét képviselő AspP/FocP fázishoz adjungált, tehát annak széléhez tartozó elemek. Az egy fázisszélen belüli mozgatás pedig kizárt (mint ahogy azt Chomsky (2008) javasolja).[35] Egy a fáziselmélethez nem kötődő másik lehetséges válasz származhat abból a meggondolásból, hogy ami nem lehetséges, az egy adott kategória adjunktum pozíciójából ugyanazon kategória egy másik adjunktum pozíciójába történő mozgatás.

4. Záró megjegyzések

A fentiekben a határozók és a kvantorkifejezések szintaxisának tanulmányozásán keresztül a magyar preverbális és posztverbális szórendi szabadság olyan modellje mellett érveltem, melyben a funkcionális projekciókból összeálló mondatváz helyett a mozgatásoknak és a szemantikai interpretációnak jut a fő szerep. A felszínen megjelenő szórendi szabadságot az ezek által meghagyott rugalmasság adja. Amennyiben véghezvihető a dolgozatban tárgyalt három mozgatástípus – a keveredés, az (általánosított) emelés és a topikalizáció – itt javasolt egyesítése és különbségeik moduláris megközelítésű kezelése, azzal egy újabb lépést tennénk a magyar nyelv „rugalmas" szórendjének mélyebb megértése felé.

Hivatkozások

Alexiadou, Artemis 1997. *Adverb Placement: A Case Study in Antisymmetric Syntax*. John Benjamins. Amsterdam.

Bailyn, John 2001.On scrambling: A reply to Bošković and Takahashi. *Linguistic Inquiry* **32**: 635–658.

Bailyn, John 2002. *Scrambling to reduce Scrambling*. GLOT International Vol. 6. No. 4–5.

Bailyn, John 2004. Generalized Inversion. *Natural Language and Linguistic Theory* **22**: 1–49.

Bernardi, Raffaella – Anna Szabolcsi 2008. Optionality, scope, and licensing: An application of partially ordered categories. *Journal of Logic, Language and Information* **17/3**: 237–283.

Bošković, Željko 2004. Topicalization, focalization, lexical insertion, and scrambling. *Linguistic Inquiry* **35**: 613–638.

Bošković, Željko – Daiko Takahashi 1998. Scrambling and Last Resort. *Linguistic Inquiry* **29**: 347–366.

Chomsky, Noam 1981. *Lectures on Government and Binding*. Foris. Dordrecht.

Chomsky, Noam 1986. *Barriers*. MIT Press. Cambridge, MA.

Chomsky, Noam 1995. *The Minimalist Program*. MIT Press. Cambridge, MA.

Chomsky, Noam 2001. Derivation by phase. In Michael Kenstowitz (szerk.) *Ken Hale: A Life in Language*. MIT Press. Cambridge, MA. 1–52.

[35] Könnyen elképzelhető egy olyan szerkezeti leírás, melyben egy ilyen mozgatás egyszerűen definiálhatatlan volna. Ez a helyzet például, ha a szerkezeti leírás az egyes adjungált elemeket egyformán ugyanazzal a kategóriával kombinálja. Egy ⟨*mindenki, bement*⟩ és ⟨*gyorsan, bement*⟩ szerkezeti leírásokat elemekként tartalmazó halmazhoz a *gyorsan* határozó mozgatásának eredményeként megint csak a ⟨*gyorsan, bement*⟩ szerkezeti leírást adhatnánk hozzá, ami a reprezentációt alkotó halmazban már szerepel.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

Chomsky, Noam 2005. Three Factors in Language Design. *Linguistic Inquiry* **36**: 1–22.
Chomsky, Noam 2008. On Phases. In Robert Freidin – Carlos Otero – Marla Luisa Zubizarreta (szerk.) *Foundational Issues in Linguistic Theory*. MIT Press. Cambridge, MA. 133–166.
Chung, Sandra – William Ladusaw 2003. *Restriction and Saturation*. MIT Press. Cambridge, MA.
Cinque, Guglielmo 1990. *Types of A'-dependencies*. MIT Press. Cambridge, Ma.
Cinque, Guglielmo 1999. *Adverbs and Functional Heads: A Cross-linguistic Perspective*. Oxford University Press. Oxford.
den Dikken, Marcel 2006. Phase extension: Contours of a theory of the role of head movement in phrasal extraction. *Theoretical Linguistics* **33**: 1–41.
Diesing, Molly 1992. *Indefinites*. MIT Press. Cambridge, MA.
É. Kiss, Katalin 1987a. *Configurationality in Hungarian*. Reidel. Dordrecht.
É. Kiss, Katalin 1987b. Is the VP universal? In István Kenesei (szerk.) *Approaches to Hungarian* **2**. JATE, Szeged. 13–85.
É. Kiss, Katalin 1991. Logical structure in syntactic structure: The case of Hungarian. In Jim Huang – Robert May (szerk.) *Logical Structure and Syntactiuc Structure*. Reidel. Dordrecht. 111–148.
É. Kiss, Katalin 1992. Move-Alpha and Scrambling in Hungarian. In István Kenesei – Csaba Pléh (szerk.) *Approaches to Hungarian* **4**. JATE. Szeged. 67–98.
É. Kiss, Katalin 1994. Sentence structure and word order. In Ferenc Kiefer – Katalin É. Kiss (szerk.) *The Syntactic Structure of Hungarian*. Academic Press. New York. 1–90.
É. Kiss, Katalin 1995. NP-Movement, WH-Movement and Scrambling in Hungarian. In: Katalin É. Kiss (szerk.) *Discourse-Configurational Languages*. Oxford University Press. Oxford. 207–243.
É. Kiss Katalin 1998a. Mondattan. In É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter *Új magyar nyelvtan*. Osiris. Budapest. 15–184.
É. Kiss, Katalin 1998b. Multiple Topic, one Focus? *Acta Linguistica Hungarica* **45**: 3–29.
É. Kiss, Katalin 2002. *The Syntax of Hungarian*. Cambridge University Press. Cambridge.
É. Kiss, Katalin 2003. Argument scrambling, operator movement, and topic movement in Hungarian. In Simin Karimi (szerk.) *Word Order and Scrambling*. Blackwell Publishing. Oxford. 22–43.
É. Kiss, Katalin 2008a. The structure of the Hungarian VP revisited. In Christopher Piñon – Szilárd Szentgyörgyi (szerk.) *Approaches to Hungarian* **10**. Akadémiai Kiadó. Budapest. 31–58.
É. Kiss, Katalin 2008b. Free word order, (non-)configurationality, and phases. *Linguistic Inquiry* **39/3**: 441–475.
É. Kiss, Katalin 2009a. Substitution or adjunction? Quantifiers and adverbials in the Hungarian sentence. *Lingua*. doi:10.1016/j.lingua.2009.01.003
É. Kiss, Katalin 2009b. Syntactic, semantic, and prosodic factors determining the position of adverbial adjuncts. In É. Kiss, Katalin (szerk.) *Adverbs and Adverbial Adjuncts at the Interfaces*. Mouton de Gruyter. Berlin. 21–38.
É. Kiss, Katalin (szerk.) 2009c. *Adverbs and Adverbial Adjuncts at the Interfaces*. Mouton de Gruyter. Berlin.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

É. Kiss Katalin megj. előtt. Az ige utáni szabad szórend magyarázata. *Nyelvtudományi Közlemények*.

Ernst, Thomas 2002. *The Syntax of Adjuncts*. Cambridge University Press. Cambridge.

Fox, Danny 2000. *Economy and Semantic Interpretation*. MIT Press. Cambridge, MA.

Frey, Werner 2003. Syntactic conditions on adjunct classes. In Ewald Lang – Claudia Maienborn – Cathrine Fabricius-Hansen (szerk.) *Modifying Adjuncts*. Mouton de Gruyter. Berlin. 163–209.

Gallego, Ángel 2006. *V-movement and phase sliding*. Előadás a WCCFL 25 és az LSRL 36 konfrenciákon, ill. kézirat. Universitat Autònoma de Barcelona.

Gallego, Ángel – Juan Uriagereka 2007. *Defective C*. Előadás a The 2nd Brussels Conference on Generative Linguistics: Alternatives to Cartography konferencián. 2007. június, Brüsszeli Egyetem.

Grewendorf, Günther – Wolfgang Sternefeld (szerk.) 1990. *Scrambling and Barriers*. John Benjamins. Amsterdam.

Gunji, Takao 1987. *Japanese Phrase Structure Grammar*. Kluwer. Dordrecht.

Haider, Hubert 2000. Adverb placement: Convergence of structure and licensing. *Theoretical Linguistics* **26**: 95–134.

Heim, Irene – Angelika Kratzer 1998. *Semantics in Generative Grammar*. Blackwell. Oxford.

Hornstein, Norbert 1995. *Logical Form: From GB to Minimalism*. Blackwell. Oxford.

Hunyadi, László 1999. The outlines of a metrical syntax of Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* **46/1-2**: 69–93.

Hunyadi, László 2002. *Hungarian Sentence Prosody and Universal Grammar*. Peter Lang. Frankfurt.

Johnson, Kyle 2000. How far will quantifiers go? In Roger Martin – David Michaels – Juan Uriagereka (szerk.) *Step by Step*. MIT Press. Cambridge, MA 187–210.

Johnson, Kyle – Satoshi Tomioka 1997. Lowering and mid-size clauses. In Graham Katz – Shin-sook Kim – Heike Winhart (szerk.) *Reconstruction: Proceedings of the 1997 Tübingen Workshop*. Universität Stuttgart és Universität Tübingen. Stuttgart. 185–206.

Kenesei, István 2009. Quantifiers, negation and focus on the left periphery in Hungarian. *Lingua* **119/4**: 564–591.

Keszler Borbála 2000. A határozók. In Keszler Borbála (szerk.) *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 423–443.

Kuno, Susumu 1972. Functional sentence perspective. *Linguistic Inquiry* **3**: 269–320.

Lasnik, Howard 1999. Chains of arguments. In Samuel David Epstein – Norbert Hornstein (szerk.) *Working Minimalism*. MIT Press. Cambridge, MA.

Lasnik, Howard – Tim Stowell 1991. Weakest crossover. *Linguistic Inquiry* **22**: 687–720.

May, Robert 1985. *Logical Form: Its Structure and Derivation*. MIT Press. Cambridge, MA.

Miyagawa, Shigeru 2005. EPP and semantically vacuous scrambling. In Joachim Sabel – Mamoru Saito (szerk.) *The Free Word Order Phenomenon: Its Syntactic Sources and Diversity*. Mouton de Gruyter. Berlin. 181–220.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

Müller, Gereon 1995. *A-bar Syntax. A study in movement types*. Mouton de Gruyter. Berlin.

Müller, Gereon – Wolfgang Sternefeld 1993. Improper movement and unambiguous binding. *Linguistic Inquiry* **24**: 461–507.

Pittner, Karin 2004. Where syntax and semantics meet: Adverbial positions in the German Middle field. In Jennifer R. Austin – Stefan Engelberg – Gisa Rauh (szerk.) *Adverbials: The Interplay between Meaning, Context, and Syntactic Structure*. John Benjamins. Amsterdam. 253–288.

Puskás, Genovéva 2000. *Word Order in Hungarian: The Syntax of A' Positions*. John Benjamins. Amsterdam.

Reinhart, Tanya 2006. *Interface Strategies: Reference set computation*. MIT Press. Cambridge, MA.

Rizzi, Luigi 1997. The fine structure of the left periphery. In Liliana Haegeman (szerk.) *Elements of grammar: Handbook in generative syntax*. Kluwer. Dordrecht. 281–337.

Shields, Rebecca 2007. Adjuncts can scramble, and scrambling obeys Relativized Minimality. Kézirat (benyújtva a *Linguistic Inquiry*-nak). University of Wisconsin-Madison.

Son, Gwangrak 2003. Traces of Wh-Scrambling. *Studies in Generative Grammar* **13**/**1**: 99–118.

von Stechow, Arnim 1996. The different readings of *wieder* 'again': A structural account. *Journal of Semantics* **13**: 87–138.

Strawson, Peter F. 1964. Identifying reference and truth values. *Theoria* **3**: 96–118.

Surányi, Balázs 1999. Operator and head movement in Hungarian: From checking to marking. In *Proceedings of the Third Symposium of Doctoral Students in Linguistics*. ELTE/MTA. Budapest.

Surányi, Balázs 2002. *Multiple Operator Movements in Hungarian*. PhD-disszertáció. LOT Publications. Utrecht.

Surányi, Balázs 2004a. The left perihpery and cyclic Spellout: The case of Hungarian. In David Adger – Cecile de Cat – George Tsoulas (szerk.) *Peripheries and their Effects*. Kluwer. Dordrecht. 49–73.

Surányi, Balázs 2004b. Differential quantifier scope: Q-raising versus Q-feature checking. In Olivier Bonami – Patricia Cabredo Hofherr (szerk.) *Empirical Issues in Syntax and Semantics* 5. (Proceedings of CSSP 2003.) 215–240.

Surányi, Balázs 2006a. Scrambling in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* **53**/**4**: 393–432.

Surányi, Balázs 2006b. Hungarian as a Japanese-type scrambling language. In Chris Davis – Amy Rose Deal – Youri Zabbal (szerk.) *NELS 36: Proceedings of the 36th annual meeting of the North East Linguistics Society*. Vol. 2. UMass. Amherst. GLSA. 561–574.

Surányi Balázs 2006c. PP-hasadás és láncredukció. In Kálmán László (szerk.) *KB 120. A titkos kötet. Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlósi András tiszteletére*. MTA Nyelvtudományi Intézet/Tinta. Budapest. 276–296.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018

Surányi Balázs 2008. Határozóosztályok és mondattartományok. *Nyelvtudományi Közlemények* **105**: 163–192.

Surányi, Balázs 2009a. "Incorporated" locative adverbials in Hungarian. In Katalin É. Kiss (szerk.) *Adverbs and Adverbial Adjuncts at the Interfaces*. Mouton de Gruyter. Berlin. 39–74.

Surányi, Balázs 2009b. Adpositional preverbs, chain reduction and phases. In Marcel den Dikken – Robert M. Vago (szerk.) *Approaches to Hungarian* **11**. John Benjamins. Amsterdam. 217–250.

Szabolcsi, Anna 1997. Strategies of scope taking. In Anna Szabolcsi (szerk.) *Ways of Scope Taking*. Kluwer. Dordrecht. 109–155.

Yokota, Kenji 2004. Towards a proper treatment of adjuncts in Japanese. In *Proceedings of the 18th Pacific Asia Conference on Language, Information and Computation.* Waseda University. Tokio. 35–46.

Maleczki Márta - Németh T. Enikő (szerk.): A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VII. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2009. ISBN 9789633060018